

Aleksander Trilljärv

Kõnekunst

(Retoorika)

1. Häälamine ja kõneharjutused.
2. Kõnekunst igapäevases elus.

Oberländeri meetod.

TALLINNAS, 1930

Aleksander Trilljärv

Häädamine ja kõneharjutused

1. Häädamine ja kõneharjutused.
2. Kõnekunst igapäevases elus.

Oberländeri meetod.

4481

J. Rataseppa trükk, Tallinnas
Lai tän. nr. 43.

A-7705

Sissejuhatus.

Igal kunstil peab olema oma kool.
Gotth. Ephr. Lessing.

Käesolevad kõneharjutused eralduvad lauluõpetajate harilikust meetodist, mille ülesandeks päämiselt vokaalide selge hääldamine, kuna sääljuures teisele plaanile jäetakse konsonandid, mis puhta diktsiooni saavutamiseks mitte vähem tarvilikud vokaalidest.

Mainitud lauluõpetajate vana meetodit ei poolda aga nimekamad diktsiooniõpetajad sõnalava-näitlejate häälte koolitamiseks, ja isegi mõned lauluõpetajad on loobunud viimasel ajal sellest, sest selline käsitusviis juhib, nagu on osutunud kogemusist, tarbetule ja kahjulikule hääle forseerimisele. Sõnast ja konsonantidest lahutatud vokaali ainuüksne järjekindel hääldamine teeb vokaali hüübinud häälikuks ja võtab sellelt modulatsiooniks igasuguse võimaluse.

Näitlejale peaks selguma juba tema esimese kõnetehnilise studio alul, millist mõju vokaal kui sõna hing avaldab igas häälepositsioonis ja igas kõlatugevuses. Ainult sõna osana ja konsonantide kaastoetusel vokaal leiab kõneleja hääles endale õige asendi, õige kõlatugevuse hindamise ja sündsad varjundid alaliselt vahelduvais helivärves.

Tolle tõsiasja arusaamisele juhib õpilase ainuüksi tema praktiline tähelepanu. Sädke end tema seisukohale ja püütke tunda ära tema vajadused. Kõik ta soovid koonduvad ühele lõppsihile — saavutada nii ruttu kui võimalik tehnilisest õppusest edu. Isegi usinaim ja tõsiseim õpilane, kellel jätkub püsivust viia lõpuni oma hääle lõplik areng ja esimesel võimalusel, et vabaneda igavast ja kuivast teooriast, ei asu mitte kohe tegelikult asja juure, isegi too eeskujulik õpilane langeb, kui tema jäetakse kauemaks ajaks valveta, vokaalide forseerimisele, sest kärsitus kannustab proovima teda sõnast ja konsonantidest lahutatud vokaali kõla, mis ei ütle temale midagi, mille differentseeruv mõju temal veel täiesti tundmatu, vähemalt tugevuselt. Ta rahuldub sellest, kui õpib tundma vokaali kõla toorest jõudu ja aimama ühes sellega paljutöotavaid võimalusi, mis peavad pääsma vallale ükskord tulevase kangelase rinnas ja häälepaeltes.

Praktika viib aga õpilase peagi pettumusele: ta ei mõista hakata pääle midagi vokaaliga, mis oli sõnast ja konsonantidest lahutatult tema harjutuste ainsaks esemeks. Osutub, et vokaal ei leia sõna kõlava osana endale enam õiget asendit, et ta libiseb oma suuri-vaevu saavutatud kohalt kõrvale ja langeb sinna jälle tagasi, kust tema leiti enne harjutuste algust vigases „asendis“.

Konsonandid, vokaalide arenematud naabrid, haaravad toore jõuga tema füüsilised alg- või sünnitingimused ning kired, mis tugevamad nende kandjast vokaalist, halvavad tema füüsilise väljendusvõime. Sellise „metsikute“ kon-

sonantide kinnihaaramise tulemus on hiljem praktikas vokaali paratamatu langus endisele kohale ja ühtlasi tema tarvitamisjõu kurb hävimine.

Oletame erapooletult, et paljas vokaliis ei viiks ülekarjumisele ja iga üksik vokaal leiaks viimaks hoolsal järelevalvel endale kindla ja praktika nõuetele vastava asendi, siis puuduks aga õpilasel ikkagi veel igasugune juhatuse vokaali kunstiliseks käsituseks. Ei pianos ega fortes ta ei mõistaks kasutada vokaali hääldamist maitserikkalt ning mõõdukalt, ja koguni vokaali kõla peenimad võnkumised, mis manavad esile mõjurikkalt pointeeritud värvimängus differentseeruva mõtetekoonduse ja peavad järgima meie tundmuste sensitiivsema detailmaalingu õrnemaile peensusile, ei õnnestuks õpilasel sugugi, sest ainuüksne sõnast ja konsonantidest lahutatud vokaalide hääldamine, paljas vokaliis on muutunud, tema kõne ja väljendusviisi hüübinuks ja mõjutuks. Ainult sellel juhtumil, kui õpilase kõneorganeis on mingisugune füüsiline viga, mis vajab arstlikku ravimismeetodi tehnikat, peab leppima alul vaid ettevalmistava vokaalide hääldamisega — tervele kõnelejale see õppus tähendaks aga asjatut ajaraiskamist ja kahjulikku jõukulutust.

Kõnelejale ei ole vokaliis sugugi samasuguselt tähtis kui lauljale. Viimasele vokaal on helidekandjana kõik: tema A ja O; sest oma pärasele muusikalisele kõnele vokaal on tähtsaimaks vahendiks ja vajab oma naabreid, teda ümbritsevaid konsonante, vaid niipalju, kui neid läheb vaja sõnade üleandmiseks.

Kõneleja suus aga vokaal on konsonantide abita täiesti null; isegi tema füüsiline ja psüühiline areng oleneb konsonantidest. — See tõsiasi säeb diktsiooniõpetajale tähise tarvilikkude andmetega, kuidas ühendada teooria ja praktika häälte harimisel juba stuudio algusest peale teineteisega. Kuidas see peab sündima, seda püüan kujutada ja anda üle järgnevais õppeartikleis.

Tugides sellele, et sellist käsiraamatut eestikeeles pole ilmunud senni veel ja sellest tunti juba ammuugi mitmeltpoolt vajadust, siis hellitan eneses lootust, et minu õpperaamat leiab nii näitlejate kui kõnelejate poolt lahke vastuvõtu.

Tallinnas, 1. augustil 1930.

Aleksander Trilljäv,

„Estoonia“ teatri väljateeninud näitleja.

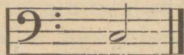
I. Häälamine.

(Häälejõustamine.)

1. harjutus.

Parim aeg harjutusiks on varane hommik. Häält peab juhtima täiesti rahulikust olukorrast aeglaselt tegevusele. Häälepaelte pinget tuleb valmistada ette mõõduka valju lugemisega loomulikus häälepositsioonis. Et hääl püsiks võnkumatult ühel positsioonil olgu loetav pala võimalikult kuiv ja tuttav, et sellest ei tuntaks huvi ega pöördaks sellele mingit tähelepanu. Rahulikul ja korrapärasel hingamisel vokaalid ehk täishäälikud peavad häälsuma ühemõõdulise venitusega. Selline ühetooniline häälamine on häälepaelte ühetasasele jõukulutusele üheks päätingimuseks.

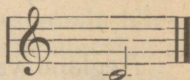
Meeshäälele:

Lugeda sellel
ühel helil kõik
laused lhk.

22—40.

Naishäälele:

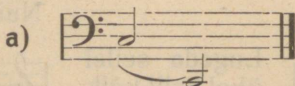
2. harjutus.

Iga hääle loomulik positsioon oma vahekorras sügavuse ja kõrgusega on niinimetatud „keskmise“. Heli, mille meie hääl toob kuul-

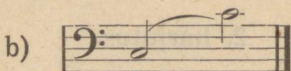
davale täiesti rahulikult ja pingutuseta, on loomulik. Iga heli, mis võngub oma nivoolt — tasapinnalt — kõrgemale või sügavamale, on juba kunstlik. Mida kaugemale meie hääl eemaldub keskmiselt positsioonilt kõrgemale või sügavamale, seda enam ta vajab konstruktsiooni. See nõuab aga häälepaelte pingutust, mispärast vaju sügavusse ja tõusu kõrgusse peab reguleerima väga ettevaatlikult, sest see võimaldab hääle ühetasase arengu nii kõrgusele kui sügavusele. Paljudes helivarjundites, millest üks ikka sügavamal kui teine, korratakse üht lühemat või pikemat lauset nii kaua, kuni saavutatud „viimane“ sügavus. Aeglasemaks vajumiseks võib võtta ka rohkem lauseid. Samuti ronitakse ka „viimsele“ kõrgusele. Lugemise mehaaniline käsitlus, nii sügavusele kui kõrgusele, sarnaneb üldiselt täiesti esimesele harjutusele.

- a) Vaju sügavusele.
- b) Tõus kõrgusele.

Meeshäälele:

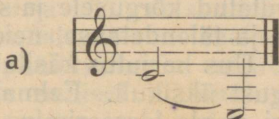

Aeglane vaju ühe lause kestes sügavusele. Lugeda kõik laused lhk. 22—40.

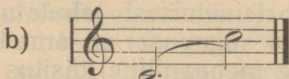

Aeglane tõus ühe lause kestes kõrgusele. Lugeda kõik laused lhk. 22—40.

Naishäälele:

Lugeda nagu meeshäälele a.

Lugeda nagu meeshäälele b.

3. harjutus.

On hääle ulatus määratud kindlaks teise harjutuse eeskirja järgi, siis see sündis umbes laulukunsti õpetuse eeskujul. Kuigi diktsiooniõpetaja töö erineb lauluõpetaja omast mitmeti, sarnanevad mõlemad mõnes punktis siiski teineteisele. Kas puudub õpilasel sügavusest või kõrgusest, mõlemal juhtumil laulu- ja diktsiooniõpetaja peavad otsima hõredad helid hääleulatusest hoolega ja ettevaatlikult välja. Panes kõlama nad vägivaldselt, ilma vahehelide ettevalmistatud toetuseta, tähendaks nende täielikku hävimist. Harjutustega, mille ülesehitus sünnib kindlail teoreetilisel säadusil, ehitatakse iga nõrgale helile sillakaared. Üks tugevneb teise järele, saab lõpuks ise tugevaks kandjaks ja aitab ehitada helisilda edasi, kunni selle pinge leiab viimaks vastsündinutest helidest uued kandjad. Nende leiutus ja väljakujundus on ettevaatliku töö lõpptulemus. Sama eesmärki, hääle kõrguse ja sügavuse ülesehi-

tusel, jälgib ka diktsiooniõpetaja. On „viimased“ helid saavutatud kõrgusele ja sügavusele, siis koolitatakse ja täiendatakse neid kolmandas harjutuses. Uus harjutus käsitab sügavust üksikult ja kõrgust üksikult. Eelmainitud ettevalmistuste järgi ei ole forseerimine sügavuses ja kõrguses häälele enam kahjulik. Loomulikult see sünnib teineteisest lahutatult harjutusil. Kõrgusel ja sügavusel on oma teatud päevad. Lugemise mehaaniline käsitus toetub jällegi esimese ja teise harjutuse eeskirjale. Selle hää tagajärg avaldub peagi suurenevas hääleulatuses sügavusele ja kõrgusele, mis oli piiratud enamalt äärmiselt häälepaelte vägivaldsel pingutusel. Kui õpilane osutab raskeis meeleliigutis hõredad kõrgust, siis oleks täiesti vale pressida välja temalt vägivaldselt helisid, mille sünnitus tekitab talle veel raskust. Nõrkade jõukohtade vahetpidamata kordamine ei too mingit paremust, vaid nõrgestab häält. Harjutab aga õpilane hääle kõrget positsiooni mõõdukalt ja pikkade lausete lugemisega, laseb kõlada jälle esimese harjutuse eeskujul rahulikult ja korrapärasel hingamisel nõrku kõrgeid helisid vokaalidel aeglases ühemõõdulises venituses enne õrnasti, siis tugevamani ja lõpeks täie jõuga, siis ta leiab nagu laulja uusi helisid, mis ulatuvad tema häälepositsiooni endiselt tasapinnalt palju kaugemale ning vastavad täiesti kirglikkude meeleavalduste väljendusnõuetele. Sel juhtumil osutub selgesti palja vokaliisi harjutuste jõuetus. Vokaalide crescendo- ja decrescendo- harjutustega, katsega nende tugevust nina-portamendiga (portamento di voce) või n.-nim. hääle ninna või maski

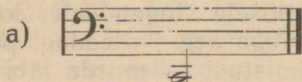
surumisega ei ole arenenud siia maani veel ühegi kõneleja hää, et suudaks kanda kirgede tugevasti vallalepääsnud raskust heliliselt ning anda üle päältkuulajale mõjuvalt. Hääle kõrgusile, mis sellisel juhtumil peavad kõlama, rühitakse tundes ja kobades. Kõrgusele minnes hää lahkub aeglaselt rahulikust olukorrast ja täielikust indifferentismist ja süttib kirgedest, mis valdavad teda. Paljade vokaalide hääldamisel see ei sütti kunagi; kired tahavad olla sünnitatud kirgedest, ja seepärast minnakse kolmandas hääldamisharjutuses eelkirjeldatud puhtast asjalis-teoreetiliselt lugemiselt kirgedest vallatud „praktilisele“ lugemisele, kui on saabunud selleks õige aeg — teadagi pärast põhjalikku ettevalmistust — murda läbi hääle endisist vanust piirest ja leida uusi helisid. Mis saavutatakse sellega, seda võiks valmistada ette vahest ainult vokaliis; et aga võlgneda tänu ainuüksi vokaliisile selle eest, kui hää suudab täita lõppeks viimaseid ja kõrgemaid nõudmisi, on eksimus. Kogemused on näidanud, et suurem hulk õpilasist, kes „meistrid“ olid vokaliisis, langesid suurima kirge väljenduses endistesse vigadesse tagasi: nimelt hääle hõreduses, kalkuses ja kurgust sünnitatud helialgatuses.

Eriti hoolsat koolitust nõuab hää, kui kired vajavad kõrguses ja sügavuses tagasihoidlikku ja sumbutatud väljendust. Nimelt sügavuses tagasihoidlik kõnelus nõuab tugevat rõhumist kõrisõlmele. Selline surumine annab häälele kähiseva kõla, milles näiteks tagasisurutud viha leiab loomuliku väljenduse või kuiva, mõruda tooni, milles püütakse lämmatada pisarateta kurbust ja hingevalu. Selliseid kähi-

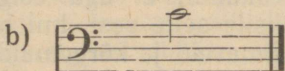
sevaid toone, mis ühendus kolmanda harjutusega, peab otsima ja koolitama aga väga ettevaatlikult ja tohib harjutada tegelikult alles täie julgusega siis, kui hääl on kindlustanud kõik oma „kõlavad helid“ sügavuses ja kõrguses täiesti.

- a) Sügav positsioon,
- b) Kõrge positsioon,
- c) Mõlemad positsioonid ühendatult sumbutatud kõnes.

Meeshäälele:

Lugeda sellel ühel helil kõik laused lhk. 22—40.

Lugeda nagu eelmist.

Naishäälele:

Lugeda nagu meeshäälele a.

Lugeda nagu meeshäälele b.

4. harjutus.

Järgmine harjutus koostab veel kord 2. ja 3. harjutuse ja kindlustab ülevaate õppuse siimaani saavutatud tulemusest. Korratakse üht ja sama lauset hoolsasti heliastmiku iga üksikul astmel, sest nüüd sügavus ja kõrgus ei tohiks sünnitada õpilasele enam raskust. Soovitav on määrata kindlaks sügavaimat heli klaveril või harmooniumil ja hoida kinni instrumendiga kindlasti häälepositsiooni heliskaala igal astmel. Mainitud harjutus oma tõusus ja vajus karastab hoolsal koolitusel hääle arengu energiat. Selline helide rahulik ja võnkumatu kinnihoid terves lauses on hiljem väga tähtis seotud kõnes ja salvide retsitatsioonis, millise vajaduse vastu suurem osa näitlejaid patustab sageli, nimelt värsidraamas. Nad ei harju saama aru lause helilisest arhitektuurist, nimelt hingamiskohtade kindlaksmääramises, tõusmises, vajumises ja olulises rõhutamises. Nad anduvad meelsasti juhtumile ja ta mõjudele, aga oma põlguses teooria nõuetele nad ei taipa tema kunstilist väärtust. Teadagi, teooria üksi ei suuda tõestada mingeid veenvaid tulemusi, me oleme aga tänulikud tema „vormile“ — ja sellel vormil on küllalt mahtu mahlale, mida iga tõsine kunstnik vajab produktiivses töös endale karastuseks. Kuidas leida vormi? See on pikk protsess, mis algab hääleulatuse tugeva ülesehitusega. Iga üksik heli hääle kogu ulatuses jõuab jõuliselt siis küpsusele, kui teda koolitatakse omaette üksikult heliastmikul nii kaua, kui tema kindlustamine vajab aega. Selle asemel, et viia edasi loetavat pala muusikalise

heliastmiku eeskujul otsekoheses tõusus ühest c-st teise c-ni, määratakse kõigile kaheksale helile üks ja sama lause kindlaks, loetakse ja korratakse ikka jälle c, d, e, f, g, a, h, c ja peatatakse igal helil nii kaua, kunni see sarnleb oma eelkäijale tugevuses ja selguses täiesti. Selle raske harjutuse tulemus on kogu heli-registri ühetasane arenemine, teadagi, arvestades seda, milline kellegi hääleulatus. Üleminekul teoreetiliselt harjutuselt praktilisele retsitatsioonile lõpeb hääle suveräänne või sunniviisiline koolitus ja asutakse peenele viimistelule, nimelt rõhkude, tõusude, vajude, helivärvide, hingamiskohtade ja puhkepunktide kindlaksmääramisele. On tehtud ka see töö, siis kõneleja leiab oma üllatuseks, et tema häääl alistub sõnakuulelikult ja painduvalt nii mõistusele kui tundmusele kõikjal, jälgib tugevate helidega relvastatult kõnet julgesti ja täidab viimaks oma kõrgeima otstarbe, kui ta saavutab kui reproduktiivne kajastaja luuletaja peenimate mõtetega ja soovidega täieliku kokkuleppe.

Heliastmik sügavuselt kõrgusele.

Meeshäälele:

(Sügavuselt keskele)

Lugeda ainult üht ja sama lauset korduvalt kõigil heliastmeil, siis teist, siis kolmandat jne. Lhk. 22—40.

Meeshäälele:

(Keskelt kõrgusele)

Lugeda nagu eelmist.

Naishäälele:

(Sügavuselt keskele)

Naishäälele:

(Keskelt kõrgusele)

5. harjutus.

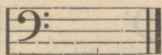
Viies harjutus nõuab hüppeviisilist lugemist, vahetades häälepositsioone sügavuses, keskuses ja kõrguses. Loetav pala — just selles 5. harjutuses võimalikult kuiv aine — jaotatakse enne mitmesse ossa, millest igäüht loetakse teises häälepositsioonis. Igale osale määratakse kindlaks, võimalikult kirevas vahelduses, kõrgus, keskus ja sügavus, nii et ühe osa lõppedes ja tei-

sele positsioonile siirdudes, ei oleks enam otsimist ja võnkumist. On jaotus teostatud, siis algab lugemine, esiti tasa, siis tugevamini ja üsna tugevasti. See teoreetiline harjutus käsitab mehhaanilises järeleaimamises tõelikkust, mis nõuab sageli ägedate meelevalduste väljendusel vahelduvat hääldamist mitmekesiseis heliregistreis. Häälepaelte vahelduv tegevus on selles harjutuses häälele relatiivselt väsitavam, aga pärast neljandat hoolsat harjutust mitte enam kahjulik. Hääle aeglane ja ettevaatlik harjutamine suuremaile pingutusile, mille eesmärgile nimelt käesolevad harjutused suunduvad oma üldsuses, ei lase karta enam, et 5. harjutuse vägistav karakter võiks mõjuda kahjulikult.

Hüppeviisiline hääldamine kõigis kolmes häälepositsioonis.

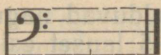
Sügavat, keskmist ja kõrget c hääldatakse vabatahtlikult kirevas vahelduses, siiski nii, et iga c-le enne teatud arv lauseid määratakse kindlaks. Teadagi, võib hääldada ja ühendada ka kõiki teisi helisid samal viisil.

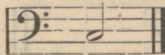
„Anna Haava kaunimad laulud algavad tuhatkaheksasada kaheksakümnekaheksandal aastal.“

„Vallavanema vastutusel vabastati kaks vangi vanglast.“

Jne. mitu lauset „a“ vokaalil ja sügav c

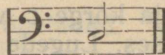
liita üheks lauseüksuseks.

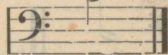
„Amaalia on valatu, manitse teda, et ta oleks vagusi, sest vanaisa magab.“

„Ema tahab näha maali ja kavandit, mida lapsed vaatlesid vaimustusega.“

Jne. mitu lauset „a“ vokaalil ja keskmine c

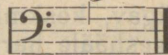
liita üheks lauseüksuseks.

„Draama „Kameelia daami“ autor oli Aleksander Dumas “

„Armas Kaarel, mis sa askeldad asjata.“

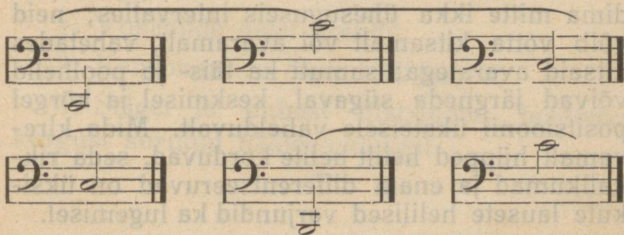
Jne. mitu lauset „a“ vokaalil ja kõrge c

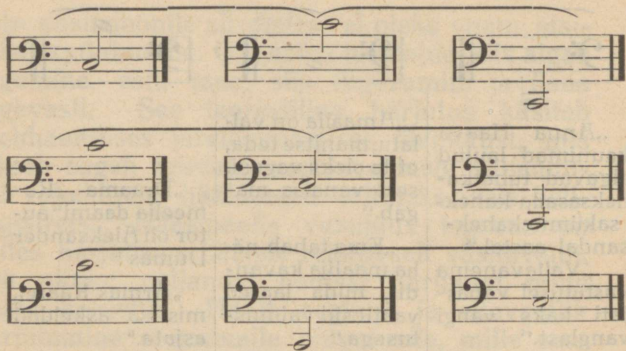

liita üheks lauseüksuseks.

Teised vahetusvõimalused.

Meeshäälele:

Naishäälele:

Sama heliastmik säada üles ka naishäälele. Sügav, keskmine ja kõrge c vahelduvad nagu meeshääle harjutuses. Lugeda 3—5 lauset esimesel helil, siis samapalju lauseid teisel helil, siis kolmandal, siis tagasi jne. Lhk. 22—40.

Sügava ja kõrge c-ga säetud piirid nii mees- kui naishäälele on siin endastmõistetavalt vaid „mõeldavad“, mille vahel tõelistel oludel asuvad võimalikkude häälte kitsamad või avaramad piirid.

Vaheldus üksikute helide vahel ei pea sündima mitte ikka ühesuguseis intervalles; neid võib võtta kitsamalt või avaramalt, vahetades kitsaid avaratega; samuti ka täis- ja poolhelid võivad järgneda sügaval, keskmisel ja kõrgel positsioonil üksteisele vahelduvalt. Mida kirevamalt hüpped helilt helile korduvad, seda rikkalikumad ja enam differentseeruvad on üksikute lausete helilised varjundid ka lugemisel.

6. harjutus.

Viimane harjutus ei paku midagi uut — on vaid neljanda harjutuse rahulik kordamine. On eelmised harjutused võetud läbi kõik hoolsasti, siis tuleb käsitada kuendat kursuse absolveerimisel viimsena, sest see mõjub häälele väga rahustavalt. Kuna neljanda harjutuse heliastmik tuli tarvitusele sel viisil, et lugeja peatus igal helil kunni selle täieliku arenemiseni, läbib ta nüüd kergesti hääle kogu ulatuse sügavuselt kõrgusele ja ümberpöörduvalt, ilma mingisuguse peatuseta. Selline uuesti kõrgusele ja sügavusele tasandav ja kerge häälepaelte pingutamine on karastav ja kõrvaldab võimalikud ärritused loomulikemalt.

Kogemused õpetavad, et äkilise häälestäraoleku ja köha puhul, mis saadud ülekarjumisest või kurgust surutud häälealgatusest, järsk lugemise katkestus ja hariliku köhatusega rinnaselgitamine või millegi kange sulatisega kurgu loputamine, on täiesti kasutu või koguni kahjulik. Vaikne 6. harjutuse järgi teostatud lugemine ravib häälepaelte kerge ärrituse enamasti õige ruttu.

Viimne 6. harjutus nõuab:

- 1) Vokaalide õiget asendit.
- 2) Konsonantide õiget hääldamist.
- 3) Selget ja puhast diktsiooni, hoidudes kurgust surutud häälealgatusest.

Läbijooksev heliastmik sügavuselt kõrgusele.

1. lause
2. lause
3. lause

jne. ilma peatuseta ja iga üksiku heli väljatõsteta lugeda edasi, paigutades iga heliastmele ühe lause. Lhk. 22—40.

Naishäälele: Sama käsitusviis.

Eelkirjeldatud kuus hääleharjutust ei tule loomulikult mitte kunagi ühel harjutuspäeval õppusele. Alul nõuab isegi iga üksik harjutus läbitöötamiseks mitu nädalat, eriti neljas harjutus, milles heliastmiku arendamine ja täiendamine nõuab õpilaselt niipalju päevi ja nädalaid, kunni ta suudab hääldada iga üksikut heli ühejõuliselt. Alles hiljem õpilane võib koostada mitu harjutust ühel päeval, et lõppeks, jõudnud küpsusele, ühendada ja läbistada kõik kiires korras. Soovitav on lugeda vaid konsonantide lauseharjutused igapäev ükskord hoolsasti läbi või veel parem, kui kohe stuudio alul määratakse mõned päevad üksikult konsonantide harjutusile. Vaata lehekülg: 40—46.

Vokaalide ja diftongide venitav ja monotonne hääldamine põhjeneb kogemusel, mis avaldunud kirikumuusika stuudiost lauluõpilasile. Kirikumuusika aeglane tempo täis- ja poolhelides annab konsonantidel võimaluse olla vokaalidele kindlaiks ja tugevaiks kandjaiks. Sel põhjusel kirikumuusika osutub iga häälele arenemise suhtes nii teoreetiliselt kui tehniliselt parimaks kooliks. Samule tingimusile, millele mainitud

tõsiasi toetub, järgivad praktiliselt ka kuus
hääldamisharjutust, kui need leiavad venitava
monotoonsel käsitusel teostust. Alles hiljem,
kui hääld on arenenud juba enam-vähem jõuli-
seks, õpilane peab loobuma montoonselt luge-
misest ning hindama sõnu nende loomulikkude
rõhkude järgi; samuti ta võib kasutada hiljem
täishelide kõrval ka poolhelisi, käsitades sel
viisil heliastmikke hromaatiliselt. Selles
arenemisjärgus õpilane leiab lõppeks võimaluse
ammutada helidevallast peenimaid heli-
võnkumisi, nagu nõuab seda praktika seot- ja
riimkõnes.

II. Kõneharjutused.

Vokaalid (täishäälikud) ja diftongid (kaksik- täishäälikud).

A.

1. Anna Haava kaunimad laulud algavad tuhat kaheksasada kaheksakümnekaheksandal aastal.

2. Vallavanema vastutusel vabastati kaks vangi vanglast.

3. Šahh Abbasi alaliseks asulaks oli Is-
pahan.

4. Kaks tuhat kaks sada kakskümmend-
kaks.

5. Kahesajast kalurist on vaid kaksküm-
mendkaks karjalased.

6. Vana paater palvetas.

7. Saatuse vastu ei saa parata.

8. Anna, Vanda, Armanda ja Anastaasia elavad kauemat aega vanaisa juures, kuna aga Paula ja Agathon asuvad vanaemaga välis-
maal.

9. Amaalia on vallatu, manitse teda, et ta oleks vagusi, sest mamma magab.

10. Agathe tahab näha maaliija kavandit, mida lapsed vaatlesid vaimustusega.

11. Salme valastab aias kangaid.

12. Vaene Kaarin, ta on nii arg ning saamatu.

13. Ei ole midagi parata; praegu on võimatu avada aknaid.

14. Armas Kaarel, mis sa askeldad asjata!

15. Draama „Kameelia daami“ autor oli Aleksander Dumas.

16. Vanad ratastega laevad on lameda põhjaga.

17. Ants ja Jaak hakkasid lammutama vana sauna ja kavatsevad hakata ehitama uut elamut.

18. Tal on tark pää, mis talle võimaldab lahendada raskeid ülesandeid.

19. Kaks aeroplaani maandus maanteele.

20. Õpetajad kaebavad, et Klaara on liig saamatu.

21. Kõik ei mahu marjamaale, muist peab jääma karjamaale.

22. Tabatud roimarid aheldati ja paigutati vanglasse.

23. Alligaatorite kodumaa on Aafrika.

24. Andres ja Paavel vajavad labidaid, nad saadetakse kaevama aeda.

25. Täna kella kahe ajal kohtasin Vasalemma jaamas oma venna Antoni.

26. Ambra leiukohtadeks on Surinam, Jaava ja Jaapan.

27. Rusalka ausamba mudeli valmistas Amandus Adamson.

28. Capablanca on kuulsamaid maletajaid.

29. Valimisele saabus kakskümmendkaks kandidaati.

30. Luuletaja Aadu Reinvaldi ilusaim laul on „Kuldrannake“.
31. Vangistatud salakuulajad saavad raske karistuse.
32. Ära hakka vaidlema vägevaga ega vedama tugevaga kaigast.
33. Saamuel tagandati ametist.
34. Kaunase raadiojaam saadab pikal lainel.
35. Aabram laskis kahe pauguga kaheksa varblast.
36. Kaks kahurit tulistas laevadelt aeroplaane šrapnellidega.
37. Nataalia on alles kaheksa aastane.
38. Kallis Mari, kaugel elad.
39. Maadeldes mõlemad vastased said kannatada.
40. Ratsanik langes kraavi.
41. Karjapoiss sai karjaselt kaugase ja pasuna.
42. Alma armastab maiustuda.
43. Maru paiskas laeva karile.
44. Kaheksa saarlast saabus kahe kaljasega sadamasse.
45. Jalgpallimängijad saabusid slaavlastega parajasti staadionile.
46. Kai on vana latatara.
47. Varas varastas nahaparkurilt kaks nahka.
48. Pada sajatab katelt, ühe-tahmased mõlemad.

49. Alma maksis vanaasjade kauplejale selle raami eest kaks sada marka.

50. Kanaaria saared on Atlandi ookeanis.

51. Anna ja Maali said aednikult vaarikaid ja maasikaid.

E.

1. Neli sada nelikümmend meetrit.

2. Mehed keeldusid minemast teele.

3. Endel leidis neli naela heeringaid.

4. Teine stseen oli esimesest kehvem.

5. See leelutaja eidekene on Heleene ema.

6. Esimesel hetkel olime Veeraga ehmatusest keeletud.

7. Seltsimehed, läheme veeremängule!

8. Esimene etendus algab, eemaldage eesriie.

9. Ema keetis meile herneleent.

10. Peetrit peeti seltsi esimeheks.

11. Kreete ja Leeni läksid metsa seenele.

12. Kena ja meeldiv leelo! Leeluta veel!

13. Lehti lendleb.

14. Kellelt Adeele sai need helesinised helmed?

15. Rein läks Petseri lellega neemele,

16. Veere, veere, päevakene, veere, päeva, me väsim.

17. Ega vares pestes valgeks lähe.

18. Veebruaris Veenus keerles Veemehe tähises.

19. Me nägime eile neemelt nelja veealust laeva.

20. Henriette esimene etteaste meeldis direktorile
21. Teele, teele, kurekesed, üle mere lennates.
22. Esimees esines eelarvega.
23. Neli neidu keeldus demaskeerimast.
24. Neljas rügement demobiliseeriti.]
25. Kepler sündis kahekümneseitsmendal detsembril tuhat viie saja seitsmekümnesimesel aastal Württembergis.
26. Eelviimane ülesanne on õige keeruline.
27. Kõisredel rebenes ja mees langes laeva servalt merre.
28. Meemeli linn kuulub nüüd Leedule.
29. Severini nimeline linn on Rumeenias.
30. Vaenlane rekvireeris külades talumeestelt hobused ja reed,
31. Leo ja Meeta olid veendunud selles täiesti.
32. Need probleemid ei leia tegelikult teostajaid.
33. Eile oli teatris „Veneetsia kaupmehe“ esietendus.
34. Keevavereliste inimeste esinemine on sageli ebakorektne.
35. Veli, hella vellekene, vellekene, nooresene.
36. Kes teab ennustada, milleks see areneb?
37. Kell on praegu veerand neli.
38. Lenda, lenda leheke, tervisi vii kaugele!
39. Terve lillepeener oli kaetud remmelga lehtedega.

40. Vehklemises ma ei suuda võistelda veel Peetriga.

41. Ernst eelistab keelpille.

42. Endel õpib keeleteadust ja keemiat.

43. Peremees, merele! Meri on selge kui peegel.

44. Merel keerlev veesammas neelis mehed.

45. Esimesele ülesandele me ei leidnud veel seletust.

46. Eveliine maksis sellest seebist nelikümmend senti.

47. Veerand selle laeva meeskonnast on neegrid.

48. Keerle, keerle, kerake, veere teelt eemale!

49. See kelner kõneleb selgesti vene keelt.

50. Heldekene! mis te heitlete? Leppige!

I (vokaal)

1. Viis tuhat viis sada viiskümmendviis.

2. Hilda ja Liine läksid niitma piirile.

3. Pill pika ilu järele.

4. Viiskümmend liitrit piima.

5. Miina nägi viirastust.

6. Meie nägime viit miiniristlejat ristlevat Viimse ranna ligidal.

7. Liina ja Tiina riidlesid.

8. Viis piilurit ligines piieldes piirile.

9. Milli kinkis Friidale siidist pihiku.

10. Niine võtsid, rihma maksid.

11. Kibe sõna kihutab vihale.

12. Miks viivitad? Siirdume!

13. Viimase kirja ta saatis meile Brasiiliast.
14. Himalaja mägestik on kui piiriks India ja Tiibeti vahel.
15. Kuidas kivid kiirgavad ta rinnal!
16. Riigivanem sõitis eile kiirrongiga Riiga.
17. Viimsed mõisad riigistati.
18. Kiidevere pillimehed sõitsid aotomobiiliga.
19. Priidul ei ole viisakusest aimugi.
20. Siirius on esimest liiki kinnistäht.
21. Villem ja Triinu läksid kiikuma kiigele.
22. Kingsepal ei ole niisugust liistu.
23. Kikerpilli linnapää ja linnaisad said piitsutada näidendis.
24. Niitjad said niisutada niidul tublisti piksevihmast.
25. Kristiine õpib kirklikult kiirkirja.
26. Uinu, uinu, tibukene, suigu, suigu, maimukene!
27. Ei midagi, see oli vaid viirastus.
28. Läti piiril ei nõuta välispassi ega viisumi.
29. Tiik viimisteleb oma raidkuju.
30. Viin ja nikotiin on organismi hävitajad.
31. Ristisõitjad talitasid sageli hirmsamini kui „metsikud“ päriselanikud.
32. Siim nägi tiirlevad kiriku torni ümber hiigla suurt lindu.
33. Palju kisa, veidi villu.
34. Suurim siidiusside kasvatus on Hiinas.
35. Viil on nüri aga Tiit viilib siiski.
36. Isegi mina Liisiga sattusin juhtumisi kinolindile.
37. Tintsi ja Lintsi läksid korjama Sini-allikale lilli.

38. Riismann on vilunud piljardimängija.
39. Merimeeste liidul on üle viie saja liikme.
40. Piirivalvurid leidsid Tiskre rannast viis sada liitrit piiritust.
41. Liginedes pimedas sillale, vähendasime sõidukiirust.
42. Siiraki kinnisvara kinnitati pärijate nimele.
43. Peipsi järv on eriti tindi- ja kiisarikas.
44. Viiskümmend ekskursionisti sõitis Sitsiilia.
45. Piirsalu piimaühing ostis viiehobujõulise lokomobiili.
46. Tiidu-Kristjan tuli kilukoormaga linna.
47. Kivimägi leidis Piritall ilusa inglise piibu.
48. Niisugune hillitu inime!
49. Virve tõi mulle aiast kimbukese ilusaid lilli.
50. Millised kiiduavaldused!? Piirduge!

O.

1. Kolm tuhat kolm sada kolmkümmend-kolm.
2. Joosep oli kolme saja meetri jooksus kolmas.
3. O tempora, o mores!
4. Kolmandat soomusautode roodu juhatas kolonel Rood.
5. Konrad ja Charlotte mängisid lotot.
6. Moosese raamatu järgi muudeti Loti naine Soodomast lahkudes soolasambaks.
7. Otsi ohtu, katsu rohtu.

8. Hooletus on orja ema.
9. Toomas ole hoolas oma soolakoormaga.
10. Volli, mis sa voolid?
11. Too olukord on otse kole!
12. Kas hobused on joodetud?
13. Rohul roomates teed oma riided roheliseks.
14. Otsusta otsekoheselt, ära loovi.
15. Robert on opositsiooni pooldaja.
16. Kolmapäeval „Sport“ esineb koondatud meeskonnaga.
17. Koosolek on koolimajas.
18. Moorits läks kohvikusse jooma kohvi.
19. Rosaalia lõpetas kohaliku konservatooriumi.
20. Osavõtt viimasest koosolekust oli loid.
21. Ofeelia, mine kloostriisse.
22. Oota ja looda!
23. Kas nad on toibunud juba oma kohmetusest?
24. Pahempoolsed erakonnad ei poolda koalitsiooni kodanlastega.
25. Rootsi olümpiaadil soomlased said esimese koha.
26. Esimesel poolajal võitsid poolakad.
27. Kell kolm pidime kohtuma Soomanni kontoris.
28. Noortel tuleb loobuda tollest loengust.
29. Tollel hooajal ooperijuht kavatses lavastada kolm ooperit.
30. Kostja, lohuta Antooniat.
31. „Loomingus“ ilmus Hugo Raudsepa „Kohtumõistja Simson“
32. Roobitse rohulehed kokku!
33. Too, kes sai kõrvahoobe.

34. Kosorotovi tähtsaimaist tooteist on „Kevadine voolus“.
35. Tootsi koloniaalkaupluses on oksjon.
36. Kuidas ma roolin, kui kompass on rikis?
37. Sotsialistid moodustasid noorte organisatsiooni.
38. Sooniku noodas oli kolmkümmendkolm koha.
39. Rootsi aurik tõi kolmapäeval kolmsada tonni soola.
40. Otto sõitis kolme soomlasega Poolamaale.
41. Torupilli-Toomas mängis Kosel torupilli.
42. Koonduge kõik homsele koosolekule!
43. Hollandi konsulaat ei poolda seda ettepanekut.
44. Hoolekande osakonna kontor.
45. Ojas krooksub konni.
46. Kolovere koolivalitsus vajab kolme õpetajat.
47. Kollitatakse jällegi kollase hädaohuga.
48. Toots, loovi loode poole!
49. Joonas, too meile sooja rooga!
50. Robert soovib loobuda tollest toimkonnast täiesti.

U.

1. Kuus tuhat kuus sada kuuskümmendkuus.
2. Puusepp puuris lauda kuus auku.

3. Kuule, kuidas tuul ulub!
4. Ruudi, muuda ruttu suund!
5. Tule, tule tuvike, kuku minu kaenlasse.
6. Tuletõrjujad kustutasid tulekahju.
7. Kas lugesid seda kummalist kuulutust?
8. Uus luud pühib toa puhtaks.
9. Tuli ja jäi luurates kuulama.
10. Kuidas Kolumbus püstitas muna lauale?
11. Kutsar uhkustab oma tuhkurnahast kasukaga.
12. Lubage mulle kuus naela nuudleid.
13. Truuta tõi supikausi lauale, anna lusikas!
14. Pulmaliste tuju tõusis, kui õlu toodi lauale.
15. Kustav ja Kuuno on sugulased.
16. Kui suur on sinu tänavune tulumaks?
17. Laula, laula, suukene!
18. Lucius Lucullus tõi esimese kirsipuu Euroopasse.
19. Augustikuu sume kuuvalgus on võluv.
20. Ludvig surus kuuma suudluse tema huulile.
21. Luup purunes vastu kaljurahnu.
22. Kuresaare supelusasutus on omandanud teatud kuulsuse.
23. Kägu kukus kuusikus.
24. Äurik kadus ulgumerele.
25. August tõi turule ube ja humalaid.
26. Ära usu hundi juttu, hundil on need hullud jutud.
27. Ungaris oli suur veeuputus.
28. Äurik peatus suure muuli juures.
29. Muru ostis endale Suurupist uue puripaadi.

30. Kohtu otsusega suleti kuus ühingut.
31. Juuru-onu kinkis Jukule kuus õuna.
32. Sulane läks rullima ruunaga põllule.
33. Tõnu hakkas pruulima jõuluks õlu.
34. Purjukal kustutati tuled, siis võttis teise suuna ja kadus uttu.
35. Kohtuuriija hakkas juurdlema seda hulljulget kuritegu.
36. Uusikuid, kel puuduvad kogemused, mina ei tunnusta.
37. Kuues kuul oli surmav.
38. Möödunud juulikuu oli lõpmatu kuum.
39. Kaupluse uks oli avatud muukrauaga.
40. Pungad puhkevad puudel.
41. Juuli läks kuulama uue õpetaja jutlust.
42. Kuule, kuidas sa oled nii julm ja rumal?
43. Tuuker laskus sügavusse.
44. Aurumõõtja osutas suurt aurutõusu.
45. Luuletaja luges ette oma uusima luuletuse.
46. Suurepärane lumi, võta suusad, läheme suusatama!
47. Puhuti pasunat, ja sõdurid koondusid kogumispunktile.
48. Kui veel kurjustad, olen sunnitud lahkuma.
49. Mis sa hull uhkustad oma ruudulise kuuega?
50. Unusta unistused!

Ä.

1. Väravast ta välja ei pääse; valvurid on väljas.

2. Jäta säärased väited ja ära räägi sel-
lest enam.
3. Nähtavasti jätab tema väljend veel palju
soovida.
4. Mul on veel väike käik, siis läheme.
5. Kännud ja käbid. Käbi ei kuku känd-
nust kaugele.
6. Tänane häire äratas tõesti suurt ärevust.
7. Väidan seda kui järjekorralist väljendust.
8. Käabused kätlesid teineteist.
9. Ma ei näe mingit lähtekohta.
10. Vändra jões on tänavu väga palju vähje.
11. Sissesaad meeldib mulle õieti hästi.
12. Läki tääki viskama.
13. Mängivad täringit.
14. Väli on täis tähiseid.
15. Teie väide on väärikas.
16. Kääna lootsikut, satume kärestikku.
17. Päästapaadid on lastud alla, päästke
endid!
18. Hääl hääbus.
19. Õige hääldamine on kõnekunstis väga
tähtis.
20. Anna käsi, ära häbene.
21. Käsmu lähedal nähti üht väikest pääste-
paati.
22. Äkki ta märkas hämarikus määratu
suurt ämblikku.
23. Pärteli äriasjad äpardusid ja see sün-
nitas äiale suurt meelehärma.
24. Märjuke pani märatsema mängumehed.
25. Väikesed käed, aga suured käised.
26. Käsper on Märdi käsilaseks.
27. Muusträästad on rändlinnud.
28. Sääre rannas oli tänavu hää räimesaak.

29. Äikesevihm hävitas sääsed.
30. Nägime Läti rändureid.
31. Nägime metsas suurt rästikut.
32. Päevatöölised käsutati kärutama mättaid.

Ö.

1. Tööstur sõitis Böömimaale.
2. Möödunud ööl olime sunnitud ööbima
metsas.
3. Oled söömar, sööd kolme mehe eest.
4. Öövaht, kuhu sa töllerdad.
5. Tööline hõoveldab hõovliga.
6. Ökonoom korraldas söömingu.
7. Mölder sööb köögis kõrti.
8. Töölistel oli omavahel suur lööming.
9. Valvur sööstus pöörangu juure.
10. Tõmbakas mees vahtis mulle jõllitava
pilguga näkku.
11. Pööripäev on möödunud.
12. Sööstus minust mööda nagu lööper.
13. Võormündril on vöödiline vöö.
14. Röövli käed kütkestati nööriaga.
15. Köster on pööningul, lükka pöör ukse
ette.
16. Öeldi, siin ei ole möbleeritud tube öö-
bimiseks.
17. Nööpi ei ole, seo nööriaga.
18. Ööseti vaevab mind hirmus kõha.
19. Röövliid, kes tahtsid röövida, löödi tagasi.
20. Sööb ühes tõlneriga.
21. Öökuub on nööpideta, andke mulle vöö.
22. Töölised lükkasid söevaguni rööbastele.
23. Öine manööver möödus.

24. Söömingust sai lööming.
25. Tööborsil oli möödunud nädalal palju töötä töölisi.
26. Rööpasäädja seisis rööbastel.

Ü.

1. Üheksa tuhat üheksa sada üheksakümmendüheksa.
2. Kümme üliõpilast tuli müüri tagant nähtavale.
3. Üks küürakas mees sõitis süstaga.
4. Üürike oli selle ühingu iga.
5. Jürid, rüübake, täna on jüripäev.
6. Pühapäevakütt tabas püssiga püü asemel metsavahi kübara.
7. Tüütu müürsepp.
8. Rühmaülem käsutas meid künkale.
9. Küll on siin müüride vahel sünge!
10. Kütise-Jaak elab ikka oma väikeses ütis.
11. Külavanem tütreaga tuli külastama meid.
12. Nüüdsed ilmad on kesva külviks veel külmad.
13. Kas ta saab müüa nüüd, on küsimus.
14. Nende ühistöö küünib õige kaugele.
15. Millisest mülkast Jürile müüdi seda mürki.
16. On nüüd nuga nüri või ei ole küpsis küps?
17. Meie üldine püük oli küllane.
18. Püttsepp sai pükstega pügada.
19. Kas Rütтели maja Müüri tänavalt on müüdnud juba.

20. Püüdjad püüdsid püünistega.
21. Tüdrukud ostsid endile näitemüügilt kübaraid.
22. Süüdistaja loobus süüdistusest.
23. Pühapäeval pühitseme Ülo sünnipäeva.
24. Jüts, ära küünista, sul on pikad küüned.
25. Kümme rüüstajat tuli külla ja hakkas rüüstama.
26. Üheksa mehega läksid hülgejahile, aga ei näinud ühtki hüljest.

Õ.

1. Rõigas sõimas kõiki võhikuiks.
2. Sõela põhi on liiga hõre.
3. Krõõt, võõrusta külalisi õuntega.
4. Sõdur lõi mõõgaga.
5. Õige mõnus õõtsuda lainetel.
6. Tõuse üles ja kõnni.
7. Tõnu tühjendas õllekannu ühe sõõmuga.
8. Tollest kõnelusest ma ei mõistnud sõnagi.
9. Lõhmuse õied lõhnavad.
10. Krõõt on rõõmus, et sai uued rõivad.
11. Ära ole kõrk, Sõrve mehed võtavad su lõa otsa.
12. Maamõõtja läks mõõtma maad Võru-
maale.
13. Ta kõrvetas end nõgestikus.
14. Sõber on Põltsamaa põllutöökoolis õpe-
tajaks.
15. Põõsas kattus põrnikatega.
16. Mis sa, põngerjas, põõnutad põõsa all?
17. Nad võimlevad rõngastel.
18. Pane sõsarale sõrmus sõrme.

19. Tõnu võttis tõrviku ja süütas selle.
20. Põllul on veel mõned viljarõugud.
21. Võhma mehed võitsid võistlusel esimese võidu.
22. Sõsar viis Võõbsu alevisse võid ja tõi säält sõtsele lõimeid.
23. Kõiki sõnu ei pea rõhutama ühesuguse rõhuga.
24. Sõbrad, võõrustage mind rõõsa piimaga.
25. Millise mõõduga mõõdad, tolle mõõduga mõõdetakse ka sulle.
26. Sõda sünnitab vaeseid ja tõusikuid.

Ai.

Ai — hai — jai — kai — lai — mai — nai —
pai — rai — sai — tai — vai.

1. Ai, ai, oled sina aga maias!
2. Taidur oli vaimustatud tollest raidkujust.
3. Laine ja Maimu paitasid ja kaisutasid teineteist.

Au

Au — hau — jau — kau — lau — mau —
nau — pau — rau — sau — tau — vau.

1. Pauli laul oli laulupeolistele naudinguks.
2. Rauk tuli saunast ja pani pauna lauale.
3. Sauer lasi mauserist kolm pauku.

Ao

Ao — hao — jao — kao — lao — mao —
nao — pao — rao — sao — tao — vao.

1. Vao vald kaotas protsessi.
2. Ta on haohunnikus paos.
3. Lao välja jaokaupa.

Ei

Ei — hei — jei — kei — lei — mei — nei —
pei — rei — sei — tei — vei.

1. Seitsme meistri veidrad seiklused.
2. Seitse korda seitsekümmendseitse.
3. Leidsin selle veinipudeli heinamaalt.

Äi

Äi — häi — jäi — käi — läi — mäi — näi —
päi — räi — säi — täi — väi.

1. Äial on lühikesed käised.
2. Äigna saare kohal on suur äikesepilv.
3. Näita selle näitlejale näitelava.

Oi

Oi — hoi — joi — koi — loi — moi — noi —
poi — roi — soi — toi — voi.

1. Oi, oi, poiss, oled sina aga loid.
2. Koit loidab.
3. Hoiduge noist roimareist.

Õi

Õi — hõi — jõi — kõi — lõi — mõi — nõi —
põi — rõi — sõi — tõi — või.

1. Ole mõistlik ja maksa oma lõivud.

2. Mõigu küla mees tõi meile võid ja tegi meile hää sõidu.

3. Juukselõikur sõimas seda naist nõiaks.

Konsonandid (Kaashäälikud).

H.

Ha — he — hi — ho — hu — hai — hais.

1. Hõlpsasti tuleb, hõlpsasti läheb.

2. Helmi ja Hindrek hukkusid.

3. Hoobelda kergem kui heidelda.

4. Heino sõitis Haapsalu.

5. Hermann andis oma raha hoiukassasse hoiule.

6. Hundid uluvad hirmsasti!

7. Harald on suur hapupiima harrastaja.

8. Olen hämmastunud, et oled nii hajakameelne.

9. Hermiine sõitis oma hooldajaga Helsingi.

10. Haigele anti hiniini.

11. Hullumeelne hiidlane hüppes vette ja hukkus.

12. Hans, hammusta, sul on hääd hambad!

J (konsonant)

Ja — je — ji — jo — ju — jai — jais.

1. Juba jõudis meile järele.

2. Jänes nägi jäägrit ja jatkas jooksu.

3. Mul on janu, läheme jooma.

4. Johannes ja Joosep jäid jorutama.

5. Sellel jutul on juba jume.

6. Jüri jutustab jubedaid jutte.

K.

Ka — ke — ki — ko — ku — kai — kais.

1. Kuuskümmendkuus kilogrammi.
2. Kana kaagutas katusel.
3. Ketas kukkus kaevu.
4. Karjane ajas karja karjamaale.
5. Kaarel kõndis karkudega.
6. Karoliine sai Kuresaarest kaks kirja.
7. Kass kõnnib klaveriklahvidel.
8. Koer kiskus kerjuse kuue katki.
9. Kas te kuulsite kontsertsaalis keel-
pillide kvartetti?
10. Kirst korjusega kanti kalmistule.
11. Kus kaks koos, säääl kolmas suus.
12. Kapsad ei kasva kastmata.
13. Käbi ei kuku kännust kaugele.
14. Kelm petab kelmi.
15. Konn krooksub kevadel.
16. Kuri koer kaitseb karja.
17. Kuri kuu kummuli, külm kuu külititi.
18. Kikas kireb keldrikatusel.
19. Kohtunik karistab käskotsusega.
20. Kusti kirjutas krihvliga.
21. Kõik kolm kütti kukkusid kraavi.
22. Koosolek kuulutati kinniseks.
23. Kakskümmendkolm külimittu kartuleid.
24. Kägu kaugelt kuulus.

L.

La — le — li — lo — lu — lai — lais.

1. Liisi leidis lepikus linnupesa.
2. Laura loobus lugemast.

3. Leitud laip saadeti lahkamisele.
4. Luu kasvatab liha, aga liha ei kasvata luud.
5. Läheb silmist, läheb meelest.
6. Lõikuse ajal linnud ei laula.
7. Laskurid läksid lasketiirule.
8. Liine ja Lilli tulid laulupeolt.
9. Lehestikus lendas liblikaid.
10. Lakkasid töötamastja läksid lõunastama.
11. Läks aga laande lauluga.
12. Lennukeid lendas linna kohal.
13. Lennuk laskus lumisele lagendikule.
14. Luuletaja Lenau lüürilised laulud.

M.

Ma — me — mi — mo — mu — mai — mais.

1. Madis lubas minna Mardipäeval Martaga Märjamaale.
2. Mis sa manitsed, ma ei tea sellest midagi!
3. Marie kostitas meid magusa marjamahlagaga.
4. Minna andis meile marmelaadi ja muid maiustusi.
5. Maitse ka meie märjukest.
6. Milline mood! Minule see ei meelei.
7. Mul murdus mõök.
8. Markus maalib maastikku.
9. Mis sa muretsed, maimukene?
10. Mitme miili kauguses miinipaaf möödus meist?
11. Meest mõõdetakse mõistusest.

12. Merel silmad, metsal kõrvad.
13. Mida madalam maja, seda magusam leib.
14. Mure murrab mehe.
15. Mitmed pääd, mitmed mõtted.

N.

Na — ne — ni — no — nu — nai — nais.

1. Nali olgu nali, aga niisuguste asjadega ei naljatata.
2. Naised naeravad su nõgist nägu.
3. No-noh, noormees, mitte nii närviliselt!
4. Nägin neemel nelja neidu.
5. Nõid naerab nõida.
6. Noorikuna naerab, naisena nutab.
7. Nelisada nelikümmendneli naela.
8. Neid nägusid olen näinud juba ennemalt.
9. Nupukad neiud; nendega ei maksa naljatada.
10. Naaber nülib naabri naha.
11. Niitjad niidavad niidul.
12. Nood neiud said noomida noorikult.

P.

Pa — pe — pi — po — pu — pai — pais.

1. Päevpiltnik pildistas pallimängijaid.
2. Poiss püüab põllul püünisega püüsid.
3. Põllutöölised palusid põllupidajailt palga-kõrgendust.
4. Peeter piidleb põõsaste ümber.
5. Pahe ei paranda pahet.
6. Painuta puud, kui puu paindub.

7. Peni sõber, kui pääd paitad.
8. Petis petab petjat.
9. Piip parem kui pahur piiga.
10. Pauliine ja Paul on paras paar.
11. Praegu on paastukuu, paras paastuda.
12. Pole pidu, kui puuduvad peiarid.

R.

Ra — re — ri — ro — ru — rai — rais.

1. Raud murrab rauad.
2. Romulus ja Remus asutasid Rooma.
3. Rein läks kurgikoormaga Riiga.
4. Roman ja Reinhold sõitsid ekskursioniga Rootsi.
5. Robespierre ja Marat olid revolutsioonärid.
6. Robert rakendas ruuna ree ette.
7. Rosaalia kinkis Renaatele roosavärvilise räti.
8. Roland kaotas ruletil terve oma varanduse.
9. Ristirüütliid kandsid raudriideid.
10. Riisipere Ruudi läks maksma renti.
11. Rohunina tärkab, adramees ärkab.
12. Raske kahur purustas torni rusudeks.

S.

Sa — se — si — so — su — sai — sais.

1. Seitsesada seitsekümmendseitse sõdurit.
2. Salme sõitis suvitama Saaremaale.
3. Sokrates suri 399 aastat enne Kristust.
4. Soomlased on suured sportlased.

5. Siegfried kinkis Selmale sõrmuse.
6. Saaja ikka saab, saagu suhu või selga.
7. Saia ei saja taevast.
8. Sandikepp ei saada taevasse ega siidriie pörgusse.
9. Sander sulges ukse.
10. Suvatsete sõita kaasa, siis sõidame.
11. Silm silma vastu, hammas hamba vastu.
12. Säästus nägemast seda süngust.

T.

Ta — te — ti — to — tu — tai — tais.

1. Tasa ja targu.
2. Töölised tõrkusid töötamast.
3. Teine talu, teine taar.
4. Teed hääd või kurja, ikka teed endale.
5. Tere, tere, kust te tulite?
6. Ta ei mõista tõlgitseda seda õieti.
7. Too ei kannata trükimusta.
8. Teie Taelavere meeskond vajab veel tublit treeningut.
9. Taat töötab tulla Toomaga Tartu.
10. Toda tarka meest ma tunnen.
11. Tema katsete tulemused olid otse tabavad.
12. Tammistu taat kinkis mulle ühe Rootsi taalri.

V.

Va — ve — vi — vo — vu — vai — vais.

1. Vallasvere vallavanem võetakse vastutusele ja vallandatakse ametist.
2. Villu väited on võrratud.

3. Varas viidi vanglasse.
 4. Võtame veel, mis väärib võtmist.
 5. Vaene vaestega, vares varestega.
 6. Vaga veri ei värise.
 7. Vares vaagub vahetaja väravas.
 8. Väana vitsa võsult, kui veel väändub.
 9. Võõrad teevad, võõrad viivad.
 10. Veri vihkab verevaeva.
 11. Vanamees vallandas veski vesivärava.
 12. Valvurid valvasid vargaid varavalgeni.
-

III. Toonivärvid.

(Kõne meloodia).

Tuimus. Hooletus. Ükskõiksus.

1. Noja, mis sa avaldad mulle siin, on tõesti halb, aga see ei tähenda midagi.
2. Kas ma kaotasin siis tõesti?
3. Noh, hää küll, siis algame uuesti.
4. Sa ütled siis, ta ei või mind armastada enam? No sündigu tema tahtmine, aga sõpradeks võiksime jääda siiski veel.
5. Hää küll, hää küll, ma lähen juba, ega siis katus ei lange ometi nii ruttu sisse.

2. Osavõtlikkus. Huvitus.

1. O, palun, palun, kõnelge edasi. Teie jutustus on väga huvitav, selliseid sündmusi ma kuulan meeleldi.
2. Noh, vaadake ometi, kui tore! Ei tahtnud uskuda alul sugugi, et saate hakkama sellega nii hästi ja kiiresti.
3. Mis te kõneléte? Ta on haige? Oo, see on tõesti kahetsemisväärt!
4. Aa — sää! te ju olete, armas sõber! Noh, kuidas elate, kas olete nüüd täiesti rahul oma saatusega?

3. Kaastundmus.

1. Ah, jumal, jumal, kuidas see kurvastab mind, et pean nägema teid niisugusena!

2. Vaadake, armas sõber, olen südamest rõõmus, et teil on ometi kord põhjust olla rahul oma saatusega.

3. Kas väga valutab, armas laps? Oo — sa väetike, oled haavanud ju ennast, ja nagu näha, õige raskesti!

4. Puistake mulle rahulikult oma süda välja, me ei tarvita teie usaldust kurjasti; tunnen teile hingeliselt kaasa, mis te kõik pidite kannatama selle surve all.

4. Kohmetus. Argus.

1. Ma ei tea, teen nüüd hästi või halvasti, kui kuulan teie sõnu veel kauemini päält?

2. Pean avaldama siis kõigi inimeste ees, mis tunnen ja igatsen? Ma ei usu, et suudan seda; ma häbenen.

3. Vabandage, ma ei teadnud, et teie olete siin!

4. Ma ei julge tunnistada temale kõike avameelselt üles, olen patustanud tema vastu nii rängasti, et tal raske on andestada mulle.

5. Olen võidetud, olen häbistatud, ma ei julge kohata enam ühtki tuttavat.

6. Jah, ema, ta ütles mulle, et ta armastab mind.

7. Ole hää, vaata kõrvale, sa ei tohi näha mind nõnda.

5. Loobumine. Äraütlemine.

1. Noh, hää küll, ma loobun sellest seerkord, jätan aga endale vabaduse selgitada sulle see parajal juhtumil.

2. Oo, palun, palun, ma ei vaja mingisugust tänu.

3. Ta ütleb mind mitte armastavat enam. Hää küll, katsun ajada läbi siis nüüd temata.

4. Ma olen kaotanud kõik ja lohutun mõttest, et mul ei ole elada kaua enam.

5. Äh, jätke mind rahule! Äsjata vaev, püüda lohutada mind; eilset päeva tuua tagasi ei ole võimalik ühelgi surelikul.

6. Siin võta, mis oli armsaim, tehku ta sind õnnelikuks.

7. Kas sa lähed siis tõesti ära? Hm — hää küll, mul ei ole pidada kinni õigust sind. Hääd teed ja ela hästi!

6. Haledus. Lein.

1. Oli samailusal, vaikselt suviõhtul, kui me nägime siin teineteist viimast korda. Selle pärna all ta surus viimse suudluse minu huulile. Siis ta lahkus, ja ma ei ole kuulnud temast enam midagi tänini.

2. Vaata, armas sõber, siin vilus murusängis puhkab inimene, kes oli mulle maailmas kalleim.

3. Vaata mulle veel kord silma, armsaim, ja siis lahkume. Kas ja millal me näeme teineteist veel, seda teab vaid jumal.

4. Äh, usu mind, sõber, ta on väga, väga haige. Ma kardan, inimlik abi tuleb siin liig hilja . . .

5. Rahustu, kõik on andestatud sulle; tahan unustada mineviku. Ela hästi ja sinu kaitseingel olgu sulle kaitsjaks sinu eeloleval eluteel.

7. Mure. Kurbus.

1. Ta silmad vaatavad viimasel ajal nii kurvasti ja tõsiselt, ei ole kuulnud enam tema huulilt ühtki lahket sõna — ja see kurvastab mind sügavasti.

2. Kui ma mõtlen sellest, et mõne päeva pärast võib olla kadunud meile kõik, siis on mul tundmus nagu süda lakkaks töötamast, nagu ei suudaks ma elada suurest murest ja kurbusest enam kauemini.

3. Armas ema, sa näed, kuidas töötan kogu päeva ja hoolitsen, et kergendada meie seisukorda, et see aga mulle, hoolimata kõigest usinusest, ei taha õnnestuda, sünnitab mulle äärmiselt muret.

4. Ta ei ole minu vastu enam nõnda nagu ta peaks olema! Mis köidab tema mõtteid nii saladuslikult? Mis eemaldab teda viimasel ajal minust nii sageli? Kellelt saan seletust? Nii kaua kui mu kurbus kestab, ma ei saa magada ööseti enam tundigi rahulikult; mind valdab tundmus nagu peaks sündima midagi kohutavat . . .

8. Hädakaebus. Kahetsus. Ahastus.

1. Nii. . . Ma ei ole sulle siis enam midagi?! Olen siis tõesti kaotanud jäädvalt sinu usalduse ja poolehoiu? Oo, ütle mulle, et ma eksin — et see ei ole nõnda!

2. Ah, kuidas nii hoopis teine oli enne meie vahekord! Vajas vaid üht pilku, üht sõna, et saada aru teineteisest! Sa lugesid kõik minu soovid silmest – ja nüüd? Kõik on möödunud ja ununenud! . . .

3. Ei, ei, seda ma ei andesta endale iialgi, et talitasin nii mõtlematult ega osanud hinnata sinu armastust ja hädust väarikalt.

4. Ah, ära ole mulle kuri, armas süda, kahetsen pisar-silmi, mis olen patustanud sinu vastu, ja iialgi, mitte iialgi, kinnitan sulle pühaliku töotusega, ei pea sündima seda enam!

5. Nii kurvasti peab siis lõpma minu elu! Oo, minu jumal, minu jumal, miks olin sel korral nii rumal ega kuulnud sinu manitsusi ja õpetusi?! Nüüd on see hilja, keegi ei suuda päästa mind enam!

6. Kas tahad jätta maha mind nüüd, sellel hirmsal tunnil? Kas sa ei tunne siis, et sa riisuksid sellega minult kogu minu usu ja usalduse jumalasse ja inimestesse?

7. Oo, kui ilus, kui elurõõmus oli minu vaene armas poiss, ja nüüd — lebab ta siin kahvatuna ja tummana . . . Ei sära enam ta kustunud silmad noorustules, ei naera ta suletud suu ega kõnele mulle enam kunagi õrnu sõnu armastusest. Oo, jumal! Ära lase mind heita meelt.

9. Meeleheide.

1. Eest ära! Tee päält eest! Laske mind! Ma pean nägema teda veel, teda, keda riisuti minult, et surmata meid mõlemaid meeleheitliga. Nii siis — ei mingit lootust ja pääsu!

Ta peab surema, tema, keda armastasin nii südamest, kes õnnestas mind ja vaimustas? Oo, milline hirmus piin, et keegi ei suuda aidata teda! Võta mind endaga ühes, armastatu, võta mind endaga ühes!

2. Jumala pärast, halastage, ärge keelge suremast mind, ma ei või elada enam, ma ei või elada, igavese etteheitega südames, et ainult mina olen süüdi nende õnnetuses! Olge halastajad, laske surra mind! Ma leian rahu, kui mind lubatakse lepitada oma surmaga see, mis olen eksinud nende vastu. Ma palun teid, jumala pärast, laske mind, laske mind!

3. Halastaja jumal, kuidas tuleleegid löövad akendest välja, kuidas kogu maja võtab tuld! . . . Ha! . . . sääl akna juures seisab mu laps! Lähemal hetkel langeb katus- ja matab minu ainsa lapse põlevate rusude alla! Appi! Appi! Kas keegi ei julge päästa teda? Oo, mis pärast olen haavatud ega suuda liigutada ennast? Ja siiski, ma pean — ma pean! Issand, minu jumal, halastaja isa taevas, anna mulle veel hetkeks jõudu, et ma — häda, häda — ma ei või, ma ei suuda! — Äita sina Halastaja, kui inimeste abi jääb eemale!

10. Ootus. Kärstitus.

1. Kuidas ta peaks mind küll võtma vastu? Kuidas ta suhtub sellesse, mis ma avaldasin talle möödunud nädalal? Kas ta mõistab mind, lubab mul ligineda viimaks endale?

2. Ootan kärsitult romaani lõppu, nii ülipõnev ja seiklusrikas on selle sisu?

3. Võtaks tont! Kui kaua see kestab täna õige? Selline ootamine on mulle äärmiselt piinlik!

4. Noh, tulid ometi viimaks? Ruttu, ruttu, on viimne aeg! Tõesti andestamatu, et oled nii loid ja pikaldane!

5. Et te suudate jääda sellise sündmuse puhul veel rahulikuks, on otse hämmastav! Mul tõmbleb kätes ja jalgades, pean minema sinna, pean aitama neid inimesi; ma ei või jääda passiivseks, nähes sellist ülekohtu.

6. Mis, üks ei avane?! No, siis lõhume selle lihtsalt maha — edasi! Mis sellest, kui saame aga edasi.

11. Uudishimu.

1. Mis sul on sääl? Mis see on? Ah, palun, näita mulle?

2. Mis ta ütles? Kellest ta kõneles? Kas minust?

3. Kellelt sa said selle? Eduardilt? Mitte? No, siis vistsisti Elmarilt või koguni Richardilt?

4. Ma tahaksin lugeda meeeldi seda kirja! Oo, taevas, milline on selle sisu! Kas me ei või avada, mis sa arvad, ainult üsna veidike ümbriku äärt?

12. Imetus. Hämmastus.

1. Oo, kui tore, kui jaunis on see ajalooline ehitus! Nii haaravalt ma ei oleks kujutelnud kunagi saadud muljet.

2. Mis? Kas nii palju maksid sa sellest palitust?! Noh, siis said küll petta!

3. Mis? Selle keegi vaene talunaine on ohverdanud oma kaasinimesile?! See on tõesti hämmastav!

4. Kuidas?! Sa oled Tallinnas? Ja helde taevas, kuidas on see siis võimalik? Sa sõitsid ju eile välismaale?

5. Ime järgneb imele? Vanahärra on ka siin! Teie tahata viibida ainult noorte seas?

13. Pettumus.

1. See oli siis kõik, mis sa pidid avaldama mulle? Noh, oleksin teadnud seda ette, siis ma poleks võtnud küll vaevaks tulla sinu juure!

2. Mis?! Ta osutub ju täiesti harimatuks naiseks! Ma olin temast hoopis teises arvamises! Kus on siis nüüd tema paljukiidetud suursugune välimus? Jällegi näide, et kuulujutud ei vääri kunagi tähelepanu.

3. Mis, too on siis see õel mees, kellega pean abielluma?

14. Tusk.

1. Ah, võtaks tont, kui halb, et ma pidin unustama just selle!

2. Noh, mispäraast keeldud äkki tegemast seda, mis ma ütlesin sulle?

3. Mis? Ma ei või saada seda jällegi? Oo, kui kahju!

4. Nojah, olgu siis pääle, on juba teada, et sina ei ole kunagi süüdi ja ikka teised hukutavad sind sellisele teole!

15. Pahandus. Kurjustamine.

1. Ja, kas ei ole teil siis sugugi häbitunnet? Lahkuge silmapilk!

2. Noh, nüüd kaotan ma juba viimse kannatuse, sa ei kuule ju mind enam sugugi.

3. Teie olete minu vastu viisakuseta, minu härra! Ma keelan seda teile, ja nimelt väga kindlasti!

4. Mispärast sa nutad ilma põhjuseta? Ära ole nii hirmus halp!

5. Noh, nüüd läheb mul asi õige kirevaks! Mis see peab tähendama? Mis tahate ütelda sellega? Ma ei luba seda oma juuresolekul, mõistate?

6. Jätke mind ometi viimaks rahule! Ma ei taha nimelt, ma ei taha, ja sellega lõpp!

16. Viha.

1. Välja minu majast! Kao silmapilk minu majast, või ma unustan, et oled minu vend!

2. Kõneled veel ühe sõna, inimene, siis tabab sind raskeim karistus ja loobun aitamast sind jäävalt!

3. Noh, kas ma ei saa hakkama ikka veel sellega? Kas pean käristama oma pooliku töö lõhki ja tunnistama enda rumalamaks temast?

4. Oo, milline nurjatu õnnetus! Ei tõepoolest, ma võiksin ennast . . . ! Pidin ma rikkuma nii suure vaevaga valmistatud töö just sellel hetkel, kus tahtsin viimistella seda veel, ja nägema sellega oma aastatepikkuse vaeva ja raudse usinuse kadu! Oo — ma võiksin nutta vihast!

17. Suurim viha ja ägedus.

1. Tule lähemale, tule lähemale, kõlvatu inimjätis! Ometi sattusid kord mulle püünisesse, ja nüüd ei ole enam mingit pääsu ja halastust!

2. Mis!? Seda sa julged ütelda minule, oma valitsejale ja käskijale, sina, sina — kangekaelne koerakutsikas! Põlvili minu ette — põlvili! Üks sõna minu suust ja sind ei ole enam elavate seas!

3. Laske lahti — käed ära! või kõikide kuradite nimel, lähim teist saab maitsta minu terariista!

18. Rõhutud meeleolu. Tagasihoidlikkus.

1. Ah, kallike, lase mind vaikida pigemini, see ei ole midagi sinu õrnale hingele, sinu pehmele südamele.

2. Kestab nii hirmus kaua, enne kui saab teada midagi tõelikku ja see piinlik ootamine rõhub minu südant äärmiselt . . .

3. Mis saab sellest, milleks see võib areneda? Ah, jumal, jumal, mu süda on nii raske!

4. Kas lubad mind astuda nüüd sisse? Kas oled mulle veel kuri?

5. Ma ei tea, kas söandan võtta seda nüüd veel vastu?

19. Kartus.

1. Ma ei söanda ütelda seda isale, sest tean, et iga ärritus mõjub temasse väga halvasti.

2. Olen küll mees, aga ma ei või salata, et tunnen midagi nagu argust mõeldes, et astuda nüüd tema ette ja tunnistada talle kõik üles.

3. Selle taga võiks luurata surm — ja ma kardan surma; olen arg, ma tean seda. Lase mind, lase mind eemalduda!

20. Hirm.

1. Jumala pärast, ära haara nüüd minu käsivarrest, muidu kukume mõlemad kuristikku!

2. Ei, ei, ma ei lähe sammugi ilma sinuta! Ära ole ometi nii südameta, et jäta minu nüüd maha, ma suren ju peagu suurest hirmust!

3. Ära mine, armas mees, ära mine! Ah, ära naera mind, ma ei või parata ju selle vastu midagi, et mulle pisarad tulevad silma suurest hirmust!

4. Mispärast nad ei ilmu ikka veel? Mispärast mitte? Mind valdab hirm ja ahastus naise ja lapse pärast! Oo, jumal, jumal, kui neile on juhtunud midagi halba!

5. Kus ta on? Jumala pärast, kus ta on! Kas keegi ei ole näinud teda? Kas keegi ei tea temast midagi? Ta olevat möödunud ju siit ja — helde taevas! — äkki kadunud kaldal?

21. Ehmatus. Kabuhirm.

1. Ah vaadake! sää! — säält ilmub ta jällegi!

2. Surnud! Ta on surnud!!

3. Ta elab! Ta elab!!
4. Püssipauk! Veel üks pauk!! Karjutakse appi!!!

22. Jälestus. Õudus. Jubedus.

1. Ära puutu mind nende kätega, mis praegu valanud ühe süütu vere!

2. Vaata, kuidas selle roimari võigas nägu muutub õudseks, kuidas ta verejanulised silmad vihast kiirgavad ja ta verest rüvetatud käed krampuvad ahelais! Oo — kui jube ja õudust äratav nähtus!

3. Mis sa vahid mind oma jultunud ja salakavala pilguga? Mind sa ei peta enam; ma tunnen sinu jälki hinge ja põlgan sind!

4. Kuidas laiba tardunud pilk luurab mind jubedalt! Mis?! Tahad sa süüdistada mind ja kaevata minu pääle? Ära temaga! Katke tema silmad! Jumala pärast, katke tema silmad!

23. Usk. Usaldus.

1. Nii tõsiselt, kuidas ma armastan ja usaldan sind, minu kallim, nii kindlasti ja truusti pead uskuma alati ja usaldama ka mind.

2. Ma vaatan sinu armsaisse truisse silmi, ja kõik kahtlus kaob.

3. Ütle mulle südamest, et sa selles ei ole süüdi ja — ma usun sind!

4. Kuidas sinu lohutav sõna julgustab mind ja kallab rahu minu haavatud südamesse — ma tänan sind, armsaim!

5. Nii on õige, minu sõber, sinu sooje ja ausaid sõnu tahan uskuda jälle ning usaldada sind.

24. Kahtlus.

1. Ma ei taju paremal tahtmisel, on see värv ehtne või mitte. Samuti näib olevat mulle selle riide koetus esimesest hõredam . . .

2. Ma ei tea, kas see on nüüd viimaks sinu tõelik ja ausameelne arvamine, või naljatad sa jälle minuga, nagu ennemalt väga sageli?

3. Kas ma armastan teda ka tõsiselt või meelitas mind vaid tema veetlev välimus? Kuulub minu süda tõesti temale?

25. Umbusk.

1. Kas see on tõesti kullast? Tahad sa petta mind vahest? Sa oled oma kaubaga liig odav, liig helde.

2. Ta kõneleb liig palju, teeb liig palju ilusaid sõnu. Ma usun, meie ei tohi usalda teda.

3. Kas see mees ei meelita meid viimaks kuhugi lõksu, kui me järgneme talle nii ettevaatamatult? Tema vaade ei meeldi mulle, ta ei võinud vaadata mulle vabalt silma, kui kõnelesin temaga; seepärast ettevaatust, sõbrad, äärmist ettevaatust!

26. Armukadedus.

1. Kellelt on see kiri, mida püüad varjata minu eest? Mispärast sa ei taha näidata mulle seda? On vissisti tollelt keigarilt, keda nägin jälgivad sind.

2. Ära silmitsē teda enam nii sõbralikult, või unustan enda ja mängin teile stseeni, mis te ei unusta nii ruttu!

3. Mispärast lahkud täna nii vara? Kas ootab sind keegi, kes sulle meeldib rohkem kui mina?

4. Ma palun sind, ära kõnele enam temaga! Ma võin küll eksida oma kahtlusega, aga ma ei või parata midagi, ma satun iga-kord ärevusse, kui mõtlen sellest, et sa võiksid armastada teda rohkem kui mind!

5. Kui julged kohtuda veel ükskord temaga, näen ma veel ükskord, et sa oled talle õrn, siis surman enese teie silmade ees, seda van-nun sulle!

27. Kadedus.

1. Mispärast ei anta ka mulle võimalust tegutsemiseks? Kas väärin vahest vähem kui tema?

2. Oo, ma palun, jätke mind siis täiesti kõrvale. Ma ei kuulu ju nende eelistatute hulka; ma ei vääri midagi ja mul ei ole midagi.

3. Loomulikult eelistatakse ikka neid, kes mõistavad kõnelda mesi-sui — mulle see väike tasu oleks ju liig väärikas, mina viletsake pean leppima kõigega.

28. Kurjus. Õelus.

1. No, oota, seda ma ei unusta! Sa pead mind, viletsat poisijõmpsikat, kelleks sa nimetad mind alati, veel õppima tundma! Mine aga nüüd pääle, jõhker peiar, ja usu, et kõik on unustatud; sa pead tundma kord, kas „poisijõmpsikas“

unustas sinult määratud karistuse või mitte? Surmavalt tahan tabada sind, selles võid olla kindel. Äga pikkamisi ja piinates; naudinguks peab olema mulle siis sinu surm ja kannatus.

2. Nii, sa armastad teda ja usud, et ta armastab ka sind? Hahaha! Küsi pigemini oma sõbralt, kas ta tahab loobuda oma armukesest? Temal on vanemad õigused kui sinul . . .

29. Põlgus.

1. Minge, mitte kaastundmustki teie ei ärata minus oma kergemeelsusega, ei, ma põlgan teid!

2. Ärge naerge, julm inimene, nähes, kurba õnnetust, milles ise olete süüdi! Ärge tehke, et teid põlataks veel rohkem!

3. Ära kaeba ja hädalda alati naiselikus nõrkuses, argpüks! Sinu igavene virisemine on mulle vastik!

4. Teie mängisite minu südamega kuri-teolist mängu, ja tundmus, mis kergendab mulle lahkumise nüüd teie juurest, on vaid põlgus!

30. Vihkamine.

1. Sa röövisid minult kõik, mis tegi mulle veel elu armsaks, ja nüüd vihkan sind niisama kirklikult, nagu armastasin sind ükskord üle kõige!

2. Kui teil peaks olema veel ükskord julgust esineda mulle sellise nurjatu ettepanekuga, siis võtan tarvitusele teised abinõud,

mis eemaldavad teie põlgamisväärse isiku minust pikemaks ajaks! Pidage seda meeles!

3. Ma ei vihka maailmas midagi nii nagu seda meest!

4. Sinu armastus saagu sulle needuseks — sinu häädus sulle hukatuseks! Mis vihkamine suudab mõtelda välja iganes kättemaksuks, olgu määratud sulle; sure viletsuses — unustatud ja mahajäetud kõikidest!

31. Armastus.

(a. Mõõdukad tundmused)

1. Armastan sind kõigest südamest, kuigi ma ei mõista avaldada sulle oma tundmuse ilusate ja kõlavate sõnadega.

2. Kas sa armastad mind siis tõsiselt? Ära kõnele palju, ütle lihtsalt „jah“, ja ma usun sind.

3. Sestsaadik, kui ma tean, et see tubli mees armastab mind, asus taevalik rahu minu südamesse.

(b. Ülendatud tundmused)

1. Sa armastad mind?! Oo, kuidas see õnnestab mind heldivalt; sest sa oled mulle nii armas ja kallid, et ma ei suuda väljendada seda sugugi sõnadega!

2. Kas mõistan sinu pilku ja sõnu õieti? Sina — sina armastad mind — sina? Oo, taevast, milline õnn, milline hurmav õndsus!

3. Sa küsid, kas ma armastan sind? Vaata mulle silma, kuule mind, siis tead, et ma võtan oma õnne vastu rõõmupisaratega!

(c. Kirglikud tundmused)

1. Ta armastab mind — tema? Ja — on see siis võimalik, on see siis tõsi? Kõigest südamest, kõigest hingest igatsesin seda õnne, ja nüüd hetkel, mil ta saavutatud, olen nagu joobnud ega suuda väljendada sõnadega, kuidas armutuli lõõmab ja leegitseb minu südames kustumatult!

2. Ta armastab mind! Kuulge, ta armastab mind! Ah, ma tahaksin hüüda kogu maailmale, et kõik kuuleksid mind: Ta armastab mind! Ta armastab mind!

3. Nii — nii, suru mind tugevasti oma rinnale, minu arm ja õndsus! Ütle mulle jälle ja ikka jälle, et ma kuulun ihu ja hingega ainult sinule, kunni surmani!

4. Ah . . . Viimaks, viimaks sa jõudsid siia! Oo, taevas, milline õndsus, milline võrratu õnn! Tule, armsaim, luba sülelda ennast, luba suudelda sinu armsaid, armsaid silmi — nii, ja nii — ja sind kaisutada — nii, ja nii — ja lämmatada sind suudlustega — nii, ja nii! — Ah, mind valdab tundmus nagu minu süda ähvardaks lõhkeda joovastusest ja õndsusest!

32. Käskimine. Käsutamine.

1. Tõstke see sääl üles ja minge

2. Üles! Võilusele!

3. Lange põlvili, nurjatu, selle auväärse naise ette ja suudle kahetsedes ja anudes tema kätt, et ta sulle andestaks sinu suure süü!

4. Kummardu minu ees, ori, sest olen sinu isand ja kohtunik!

5. Kummardu minu ees, sest ma olen — ehk küll naine — sinu valitseja ja kohtunik!

6. Vaikige! Ma ei salli mingisugust vastu-rääkimist!

7. Nii sündigu, sest et mina nõuan seda, et mina käsutan seda! Nii siis siia, minu juure!

33. Palumine, Anumine.

1. Palun, palun, suudle mind kallikene, noh, palun, tee seda!

2. Palun, olge lahke, ulatage mulle oma käsi ja aidake mind tulla välja sõidukist!

3. Ära seo ennast kahtlase ja kardetava äriaga, armas vend, ma palun sind tungivalt, ära tee seda!

4. Põlvili maas palun sind, jäta tegemata see! Järgne mulle vaid sellel ainsal korral ja kuule minu hoiatust!

5. Pisar-silmi palun sind, andesta temale ja võta ta jälle oma majja!

34. Alandus.

1. Alistun täiesti teie soovile. Teie tahtmine sündigu.

2. Ei, ei, ma palun, ma ei vaja mingit tasu ja tänu.

3. Tänan, tänan, tasu on liig suur, ma ei ole teeninud seda ju millegagi.

4. Alanduses kummardun teie ees, auväärne isa, ja palun, võtke mind jälle armulikult oma juure.

35. Kõrkus. Karmus.

1. Kõrvaldage need inimesed! Nende tänu- ja truudusavaldused on mulle liig igavad!

2. Hm — ta on siis viimaks surnud! Tänu saatusesele, olen vabanenud jälle ühest armuleivasööjast.

3. Ta on suremas? Noh, mis siis sellest? Ta on suremiseks juba vana küllalt ja oli meile vaid koormaks.

4. Mis!? Teie lootsite siis tõesti, et minu poeg, aadlisoost ülikooliharidusega mees, abiellub teiega? Vabandage, armas preilikene, ma kardan juba, et teie mõistus pole enam korras...

5. Teie tahate surra armastusest minu vastu? Eh bien, tehke seda, millest teie ei või loobuda; aga ärge tüüdake mind kauemini oma läägete õrnustega.

6. Ta võiks kaotada sellel sõidul oma elu, ütled sa? Jah, armas jumal, kui inimene tahab süüa, siis ta peab ka töötama. On tuhandeid ja tuhandeid hukkunud enne teda merel, ja tema surma puhul temagi ei jääks viimseks.

36. Kius. Kangekaelsus.

1. Ma ei mõtlegi järgneda sulle. Ma ei taha ja ei taha, ja kui sa käsutaksid mind ka kümme korda.

2. Sina sunnid mind tegema seda? Hahaha! Naeruväärt! Nüüd just sinu kiuste keeldun tegemast seda!

3. Ma ei tee seda! Katsu sundida mind, kui sul on julgust selleks!

4. Ei, ma ei lahku temast; ennemini jooksen pakku või uputun merre!

37. Uhkus.

1. Jah, ma ei salga, teie olete minu käsutaja, aga oma põlvi painutab mees nagu mina, ainult jumala ja mitte kunagi inimeste ees.

2. Hää küll, karista mind, karista mind karmisti, isa, aga ära nõua, et võtaksin tagasi, mis olen tunnustanud ja kiitnud hääks nii sageli avalikult kogu maailma ees.

3. Jah, ma ülistan ennast selles teos, sest see ei ole tõesti mitte halvim minu elus.

4. Ma ei salga kunagi ühegi inimese ees, mis olen teinud.

5. Kui see isik leiab samaväärset hindamist kui mina, siis loobun igasugusest armuandmisest.

38. Iroonia. Pilge.

1. Seda tegite nii hästi, aulik härra, et meie suurimale tänule, mis võlgname teile, võite olla julge. Teie „kasuliku“ ja „võrratu targa“ juhatuse tõttu kaotasime siiski vaid poole oma varandusest, kuna mõni teine nõuandja, kes oleks kaitsnud meie kasusid, meid oleks teinud ehk kerjajaiks. Tähendab, meie oleme ainult võitnud — ainult võitnud . . .

2. Teie usute, et teid armastatakse? Pöörduge ja vaadake korraks peeglisse!

3. Jajah, see on tõesti õige: sellist julget meest, nagu sina, on teist raske leida maailmas.

4. Ah, olete teie küll hää ja helde! Päämiselt aga ise endale, sest ennast te ei unusta ju mitte kunagi.

5. Too daam on väga vaimurikas, omab üldiselt — nii-ütelda — „kummalisi“ eelõigusi,

nii et temal — tarvitan jällegi sõna „kummaline“ — nii, et temal oma „kummalise“ ülespidamise tõttu vabameelses seltskonnas teatud „edu“ võib olla kindlustatud tõesti.

6. Jah, aulik härra, olete kaotanud, ei ole parata midagi. Hoolimata teie eeskujulikust ja kombinatsioonirikkast mängust, olite sunnitud alistuma lõppeks siiski minule.

39. Avameelsus.

1. Jah, isa, mina olen selles süüdi.

2. Ütlen sulle ausasti ja avameelselt, armas sõber, et mulle sinu korraldus ei meeldi sugugi.

3. Jah, ema, ma armastan teda, ainult temaga võin saada õnnelikuks.

4. Vaata mulle silma!

40. Meelekindlus. Julgus. Südidus.

1. Olgu, ma riskeerin!

2. Maksku mis maksab, ta peab saama minu omaks!

3. Nii — nüüd olen kõigega varustatud võtma vastu teda, ja mis ta ka ütleks, mis ta ka teeks, ma tahan kaitsta julgesti oma seisukohta!

4. Siin on mu süda! Tõuka, kui sul julgust on!

5. Kui julgete ligineda mulle veel ühe sammu, siis sööstun alla sügavusse!

6. Usud sa, ma kardan sinu viha? Tulista — surma mind, ja sa pead nägema, et ma ei värise surma ees!

7. Mis te kõhklete nii kaua? Murrame sisse ja — edasi!

41. Rõõm. Vaimustus.

1. Ah mis! Ma ei võta elu nii tõsiselt, ma toetun oma noorele jõule, oma õiglasele tahtele ja oma elurõõmsale iseloomule.

2. Näete, nüüd oleme jälle kõik rõõmsalt ja õnnelikult koos nagu ma lootsin ja ennustasin alati! Ja nüüd jätke päänorutamine! Unustage kurbus, mis möödunud, ja rõõmustelge vaid käesolevast!

3. Ah, milline ilu, milline toredus! Waa-dake lapsed, kuidas kogu ümbrus lõhnab ja õilmitseb.

42. Lõbusus.

1. Hahaha! Nii on õige: laulame ja tantsime! Kadugu painajad mured; elagu rõõm ja lõbu! Elagu! Elagu! Elagu!

2. Kes tuleb minuga ühes mäele? Edasi, edasi, sõbrad! Sääl elab rõõm ja vabadus, sääl tantsivad kuuvalgel haldjad ja muruneiu! Kes tahab olla nüüd minu neiu, see tulgu, ma tantsin temaga!

3. Aga sõber, armas sõber, kes näitab siis täna kurba ja mõrudat nägu!? Häbene ometi! Tahad sa siis rikkuda ka teiste inimeste lõbusat tuju? Tee nagu mina — ma naeran, naeran ja võiksin sülelda rõõmust ja lustist kogu maailma! Ja — jah, ma tean, olen hull — hull lõbust ja vallatusest! Kevadine vallatu noorus naerab ja lõbutseb ja — hahaha — ka mina tahan naerda ja lõbutседа!

43. Hajameelsus.

1. Kuidas? Kas ütlesite midagi? — Noo, hää küll — hm — nüüd unustasin, mis ma ise tahtsin ütelda.

2. Mis siis? Mis siis? Millest oli siis õieti kõne?

3. Muidugi, muidugi — rõõmustab mind, et te olete jälle terve. Kuidas? — Mis te ütlete? Ah nii! Ja — jah, üsna õige, teie ei olnud ju haige, vaid teie härra isa.

4. Ändestage, nüüd ei mäleta ma enam, mis te küsisite minult — vabandage, ma olen veidi hajameelne, mul on mõtelda liig palju — jah, täiesti õige, täiesti õige, näen, et olete asjatundja, aga lubage, mis te õieti küsisite minult?

5. Mis? Kuidas? — Ta pidi sõitma ju eile Tartu?! — Ah — ei, ei, vabandage — ma kõnelen ju lollust; jutt oli hoopis teisest isikust.

44. Loba.*)

Mis te ütlete, mis? Oo, see ei ole ju sugugi nii, nagu räägivad teised, seda tean mina palju paremini ja tahan jutustada teile seda kohe, ja teie kõik peate uskuma, et ma tean alati kõik paremini, kui teised! Kuidas — te kahtlete? Täpselt see on nii, taevaselgelt on see nii, ja nüüd kõik peate kuulma mind, kõik, kõik! Ah, sa taevaisake ja pühavaimuke! see on õieti liig hirmus, ma ei tohiks rääkida sellest

*) Lisaks selle harjutusele soovitan võtta veel naisõppuril Moia-Mareti monolooge Kitzbergi naijamängust „Püve talu“.

sugugi, aga ma tean, ega teie räägi sellest teistele, see jääb täiesti meie endi vahele. Nii siis — mõtelge ometi — ei — on parem, kui jätan rääkimata. Aga õigus mul on ja tean seda palju paremini kui teised, palju paremini! Noh, kas kuulsite, kas kuulsite? Jaaa? Noh, mis te ütlete? Mis te ütlete? Olete enne kuulnud midagi sellesarnast? Ma ütlesin ju alati: „Käbi ei kuku kannust kaugele“ ja: „Hunt ajab küll karva, aga ei jäta ametit“. Jah — vaadake, eks ole hunt, hunt mis hunt, päris hunt! Ajas karva, ajas karva, aga kas jättis ameti? Hihhi! Ei jätnud! Teame ja tunneme! Eks ole õige, mis ma ütlesin? Kas pole õige, mis ma ütlesin? See on ju pettus, see on ülekohus! Uskuge mind, see on suur ülekohus! Aga ma pean kuulma, ma pean kuulma, mis ütlevad sellest teised, mul ei ole enam aega, ei ole aega, hääd päeva — hääd päeva, eks teinekord toon jälle uudist, kui midagi kuulen, hääd päeva, hääd päeva . . .

45. Vaimuvaesus. Jõhkrus.

1. Ah, mina ei mõista seda, ja niisuguseid raskeid sõnu ma ei saa rääkida sugugi järele, kõnelge selgemini, et saan aru, siis ehk hakkab taipama viimaks.

2. Kuulge, teie ei ole näolt sugugi ilus — ega ole sugugi külgetõmbav ja — õieti ei meeldi teie mulle sugugi — Ei! See teine sääl — hihhi — meeldib mulle palju rohkem — hihhi!

3. Noh, mis te vahite siis mulle nii näkku? Ärge pööritage nii rumalasti silmi ja ärge rääkige niisugust rumalat loba. Teie olete ju lollakas, päris lollakas, ja ma ei saa teist aru mõhkugi. Höhöhö!

46. Ihnsus. Kitsidus.

1. Kuld! . . . Kuld! . . . Ah, kuidas sa hiilgad, kuidas sa särad! Sind ainult näha on juba määratu õnn, ja nüüd on see kõik minu — kõik — kõik, mis siin minu ees laual lebab — rull rulli kõrval — kott koti kõrval. Oo, see on enam kui taevalik rõõm ja hingeõnnistus!

2. Mispärast sa võtad nii palju, mispärast? Anna siia, mis sa võtsid minult, anna siia! Säh — sellest on sulle küllalt — nii — ehk ei, ei, pool sellest — nii! Oo jumal, jumal — see on liig palju, mis ma annan sulle, liig palju — see teeb mu vaaseks, see teeb mu kerjuseks!

47. Kahjurõõm.

Vaadake ometi vaadake! Hahaha! Kuidas ta rabeleb, kuidas ta tahab haarata kinni paadi servast! Jah — kuulge, millise kriiskava häälega ta karjub appi! Ja — jah, sõbrake, nii veidike surmahirmu on su tervisele üsna kasulik . . .

IV. Kõnekunsti tähtsamad reeglid.

I. Hääle tõus ja vaju kirjamärkide juures.

1. Punkti ja semikooloniga lastakse vajuda häält, samuti enne mõttekriipsu, kui see täidab pääle lühikese pausimärgi ka punkti aset.

2. Kommaga, kui mittelõpetava lauseosaga, hääl ei tohi vajuda kunagi.

3. Hüüatusmärgiga hääl kõlab üleval, kuna aga

4. Küsimusmärgiga läheb üles, eeldades, et küsimussõna ei seisa lause alul või keskel.

5. Kooloniga, kaksikpunktiga, hääl jääb heljuma nagu kommaga.

II. Värss- ja seotkõne.

Lauseid värsvormis ja seotkõnes peab kõnelema nagu proosalauseid s. t. neil ei tohi olla enne lõpmist salmirea lõpus ei peatust ega hääle vajumist, kui mitte vahest mõlemad või üks mõlemaist, ei ole tingitud kõne sisu karakteristikaga või vastavate kirjamärkidega selleks.

III. Vahelaused.

Vahelauseid peab kõnelema sedamööda, kuidas nende tähtsus, kas kõrgemalt või madalamalt pealause toonikõrgusest, viimast

tuleb jätkata jälle aga alati samas kõrguses ja tugevuses, milles ta alati enne vahelausega katkestust.

IV. Kõnepausid.

1. Hingamiseks tarvilikud pausid peavad ühinema võimalikult lausete ja iseseisvate lauseosade lõpuga. On loomulikke puhkepunkte võimatu kasutada, nagu näiteks ägedalt paisuvas, palju hingamist vajavais kõnedes, siis katkestagu kõnevool, olles mõtelnud järele põhjalikult selle vajadusest, vaid neil kohil, kus peatus ei moonuta mõistet, mis võiks osutada karakteristikale kahjulikuks. Igal juhutamil ei tohi lasta vajuda aga pauseerimisel ühtlasi häält, et mitte äratada päältkuulajas arvamist, nagu mõte oleks kõneldud niisugusel kohal lõpuni. Nii näitleja kui deklamaator ei tohi järgida kõnes mõtlematult oma impulsile, vaid peab proovima stuudiol oma ülesandeid täpselt: kui kaugele küünib ta hingamine, millal ja kus kohas tal on võimalus katkestada kõnet.

2. Kui on vaja tõsta tähtis point kõnes välja, siis alatakse seda lühikese pausiga, samuti peab pauseerima ka mõne tähtsama pointi järele, kui see ei peaks olema kergesti arusaadav, et anda päältkuulajale kõneldud lause mõtte arusaamiseks aega.

3. Vahelauseid tuleb eraldada ühe hingetõmbe pikkuse pausiga päälausest.

V. Hääle suurendamisest ja paisutamisest.

1. Üksteisele järgnevaid rõõmu-, vaimustuse-, imetluse-, kohkumise- ja hirmuhüüdeid peab

eraldama alati tooniliselt, nii tugevuselt kui karakterilt teineteisest. Kuidas väljendada neid hüüdeid ja karjatusi teineteisest differentseeruvalt, oleneb nende tekkimisest, situatsioonist ja neid tarvitava isiku iseloomu omadusist. Siin kõneleja mõistus peab juhtima teda igal juhtumil õigele teele.

Näited: Kui ehmatushüüe oli vaid äkilise närvivapustuse tagajärg, sünnitatud vahest ühest püssipaugust, siis võib olla esimene teisest järgnevast hüüdest toonilt tugevam; viimast tuleks mõelda kui ehmatuse refleksiivset järelkaja. Näiteks: Kõlab pauk. Paugule järgneb vali karjatus ja sellele nõrgem järelhüüe: „Ah, kuidas ma ehmusin!“

On aga laskmisel tagajärke, et keegi laskest haavatud või surmatud, siis järgnemine karjatus on esimesest juba tugevam.

Oli ehmatushüüe tingitud mingist meile teadaantavast õnnetusest, siis oleks kui õnnetussõnum „suureneb“, ka sellel juhtumil teine karjatus helivärvilt esimesest palju kõrgem ja tugevam. Näiteks: „Teie maja, härra, on hävitatud tulest!“ (Karjatus). „Teie vana isa on hukkunud sääljuures!“ (Suurendatud karjatus).

2. On vaja loetella kellegi isiku omadused või tegevused, siis see peab sündima jällegi vahelduva rõhutusega, ja nimelt tuleb tõsta välja eriti need omadused või tegevused, mis vastavad selle isiku iseloomule ja vaadetele kõige enam.

Tahetakse ülistada näiteks noormehele kellegi tüdruku omadusi: „ta on ilus, rikas, hääsüdamlik ja andekas“, siis tuleks tõsta, kui

noormehele tüdruku välised omadused meeldivad enam kui südamlikkus ja mõistus, „rikas“ ja „ilus“ rõhutusega eriti välja. Vastasel korral aga „hääsüdamlik“ ja „andekas“.

VI. Rõhutamine.

Nii näitleja kui deklamaator peab anduma luuletajalt temale antud ülesandele täieliku arusaamisega. Ta peab teadma nimelt, ennekui tohib mõelda karakteriseerimisest, mis tal on vaja tõsta välja kõnes loogilisel rõhutusel; sellega ta aitab päältkuulajat saada aru näidendi või luuletuse sisust kergemini. Loobudes elementaarreegleist olgu siin öeldud, et kunstlikus kõnes on tähtis: tõsta välja kõiki ees-, perekonna- ja kohanimesid, samuti ka tegeva isiku iseloomu avalikke omadusi ja tema tegevust rõhutamisel, et jääksid kuulajale kohe meele: „kes“ ja „mis“ on tegevad isikud, „kuidas“ nad teevad midagi, s. t. ka, millise valitseva efekti mõjul nad tegutsevad, ja milline on koht, kus tegevus leiab aset. Kõne kestes ei tohi rõhutada enam teist korda eriliselt samu isikuid, sama tegevuskohta jne. Arvatud välja siis, kui korduv rõhutamine näib olevat „mõju suurendamiseks“ nimelt tarvilik.

Näiteks: 1) Tead, professor ostis minu maali. Noh, nüüd näägutajad ja mõnitajad on sunnitud vissisti vaikima ja ma võin asuda värske julgusega jälle uuesti tööle. — Mõtlemeti: „professor“ ostis maali!

2) Talle tungiti pimedas kuristikus kallale. Polnud pääseteed, keegi ei kuulnud tema appihüüdeid. Kallaletung sündis „kuristikus“.

Iga uut juuretulnud isikut (ehk eset), iga kohamuutust, iga uut tegevust, iga uut tegevusviisi jne. peab rõhutama, samuti iga uut tegevust jne., kui see on juba esinenud isikutega (esemetega) ühenduses, resp. läheb nende poolt välja.

Võtame selgituseks ühe selle skeemile vastava rõhutamisnäite Schilleri ballaadist „Tagatis“:

(Sõrendused tuleb rõhutada.)

Dionysiuse (tegeva isiku nimi) tolle türanni (siin vaid avaliku karakteri tähendus. Hirmuvalitseja) juure roomas (tegevus) Mörus (nimi n. e.) rõivasse varjat pistodaga jne.

Sijajuure olgu aga tähendatud, et rõhutamise all ei ole mõeldud, nagu tuleks kõnelda kõiki rõhutavaid sõnu ühesuguse toonikõrguse ja ühesuguse tugevusega. Mitte sugugi! Neid peab häälutama nii, kuidas karakteristika nõuab, kas nõrga või tugeva rõhuga. Nii tuleks eeltoodud näites sõna „roomas“, selle karakteristliku tähenduse tõttu, tõsta välja vaid sumbutatud rõhuga. Üksteisele järgnevaid rõhutusi peab eraldama üksteisest vaevalt märgatavate pausidega.

VII. Osade õppimisest.

Ennekui asutakse õppimisele, peab tundma näidendi sisu täiesti; näitleja peab ka teadma, mis teised tükis esinevad tegelased kõnelevad temast kujutatava isiku karakterist ja välimusest, et toetuda ka sellele. Ta peab võtma tähelepanu alla:

1) Millisesse seltskonnaklassi, rahvusse kuulub temast kujutatav isik, et anda sellele välimuses, liigutusi ja kõnes vastav karakteristika.

2) Milline on nõutav „põhitoon“, s. t. valitsev karakterijoon, et häälestada selles väljenduvaid meeleliigutusi põhitoonile.

Oletame, et näitlejal oleks esitada õige tõsist ja sügavmõttelist isikut, siis ta kujutaks tema ärevuse — ja rõõmutundmusi hoopis teisiti, kui kellegi kergemeelse ja mureta karakteri kujutamisel. Ta ei tohi väljendada mainitud meeleliigutusi karakteri põhijoonest lahutatult, nende erilises omapärasuses, vaid peab tooma need mõõdukamalt ja tagasihoidlikumalt tõsise karakteri põhijoonega kokkusulatatult nähtavale ja kuuldavale.

3) Näitleja peab omandama igast võõrkeelsest väljendusest, mille tähendust ta ei tunne vahest, teadvuse.

4) Peab omandama kaudse tundmise kostüümide alal.

5) Ta ei tohi järgida aeglooliste karakterite kujutamisel autori kulul historikule, kui esimene oma teoses on karakteriseerinud neid teisiti. Ta võib lisada juure vaid seespool luuletajalt antud karakteristika piire sisemisele ja välisele joonele enam-vähem kumerust ja värvi. Võtame näiteks, et autor kirjeldab üht aegloost tuntud toorest ja julma karakteri vaid ägedana ja äkilisena, siis võib näitleja, kui ta tahab kujutada teda üksnes aegloost ammutatuil andmeil, labastada ja rikkuda terve tüki autori kahjuks. Kuigi vahest tüki tekst võimaldab selle vägistamise, et ühed ja samad sõnad viisist,

„kuidas“ neid väljendatakse, võivad saada mitmesuguse tähenduse, ei ole aga autor mõtelnud ja joonistanud väga sageli oma näidendi päätegelase tegevusi tooruses ja julmuses sugugi nii teravalt ja pannud sama vähe ka teisile kaastegelastele nii tugevaid ja kontrastilisi tundmusavaldusi suhu, nagu seda neilt, päätegelase kujutamise järgi, tuleks oodata loogiliselt — olgu see kas suures hirmus ja alandlikkuses või kirklikus, metsikus vastuhakkamises. Lühidalt, näitleja tooks sellel viisil ebaloomuliku joone näidendisse ja oleks autori arvel süüdi selles, kui teos ei pääse soovitatavalt mõjule.

6) Kui näitleja on tajunud oma ülesande karakteristika igakülgselt, siis kunstiline teostamine peab järgima sellele alati nii, nagu poleks see paljas reproduktsioon päheõpitud, vaid nagu see oleks näitleja enese mõtlemise ja tundmuste tulemus; tema välimus, liigutused ja kõneviis peavad autorilt antud ühinema karakteristikaga täiesti ja harmoneeruma. Et süveneda sellel viisil ossa, näitleja peab memoreerima oma osa kõigepäält eeskujulikult, s. t. õppima pähe. Kas tüki tekst Shakespeare'i, Sander'i, või Piibelehe kirjutatud, on täiesti tähtsusetu; aus ja kohusetruu näitleja on kohustatud õppima selle sõna-sõnalt pähe. Sõnasõnalist õppimist „noor“ näitleja ei pea lugema mitte austamiseks, millist ta arvab võlgnevat vaid klassikuile, ei, ta peab õppima palju enam ise enda pärast hoolsasti ja usinasti. Ükski ohver ärgu olgu talle liig suur, mille ta toob oma stuudiole, — „vanaks“ saanud näitleja on talle selle eest ükskord väga tänulik. —

Õppida, õppida, ikka edasi uurida ja juurelda, analüseerida omandatud teadmisi oma individualiteedi järgi, — selle tõsine näitleja peab säädma kogu eluaja endale ülesandeks.

7) On näitlejal kujutada isikuid, kelle kõnelemisvõime piiratud, näiteks inimesi, kes füüsilisest ületöötamisest hingetud või haiged või koguni suremas, siis peab ta kõnelema hooakaupa ja loomukohaselt peatudes, suurenevas või vähenevas toonitugevuses.

Sel viisil kõneldes tuleb aga hoiduda sellest, et sõnad ei jääks päältkuulajale arusaamatuks, sest just sumbutatud kõne nõuab näitlejalt selget ja puhast diktsiooni. Ta võtku toon, eriti sosistav toon, võimalikult eest ja heledalt. Peatused kõnes ei tohi aga sündida sunnitud ja näiliselt korrapärases rütmis; palju enam näitleja saavutab loomulikkuse sellega, kui ta väljendab teatuid sõnu, mis sisaldavad tema kõnes tähtsaimat, ja järgneva situatsiooni ja karakteristikaga ühenduses, võimalikult kokkuvõetult.

8) Kui olukord sunnib näitleja pöörma kõneldes kuulajale selja, siis ta kõrgendagu sedamaid toon ja pangu kahekordselt tähele kõneleja püha kohust: olla arusaadav!

V. Hingamine.*)

Hingamine on elu. Kus ei ole hingamist, sääl puudub ka elu. Mitte üksi kõrgemad loomad pääle inimese ei ole määratud oma elu ja tervise alalhoiuks hingamisele, vaid ka alamad animaalse elu vormid peavad hingama, et elada. Inimene võib elada pikema aja söögita, lühema juba joogita, aga hingamiseta on piiratud tema olemasolu vaid paari minutiga.

Elu ei olene aga üksi hingamisest, vaid päämiselt sellest, kuidas hingatakse, ja nimelt see on kestva tervise ja elujõu kohta mõõduandev. Meie hingamisjõu arukas kontrollimine pikendab meie elupäivi ja annab meile kõrgendatud elujõudu, meelekindlust ja vastupidavust.

Hingamisteadus jaguneb India meetodi järgi üldiselt kolme ossa, ja need on nimelt: 1) Individuaalne hingamine, 2) Rütmiline hingamine ja 3) Dünaamiline hingamine.

Kõnekunsti alal vajavad tähelepanu vaid kaks hingamisviisi: individuaalne ja rütmiline. Kolmas, n.-nim. dünaamiline hingamisviis on juba enam-vähem okkultse varjundiga; seda harrastavad Indias päämiselt fakiirid, ja jogid, kes suudavad manada sellisest hingamisest ammutatud jõuga esile otse uskumatuid imesid.

*) India meetod.

Mainitud hingamisviis vajab aga äärmiselt raskest treeningut, millega eurooplane saab hakkama vaevalt. Siiski, et ka viimane hingamisviis pakub omajagu huvi, tutvume lõppeks ka sellega.

I. Individuaalne hingamine.

Harjutus.

Astuge lahtise akna ette või minge välja värske õhu kätte. Hoidke mõlemad käsivarred väljasirutatult ristloodis ja juhtige neid siis kaares tahapoole. Kinnitage käed ristis kukla taha, suruge rind välja ja painutage päa pisut tagasi. Tühjendage kops ja suruge eriti nii palju õhku välja, kui te suudate ilma pingutusega. Kõik harjutused sündigu kergesti, mõõdukalt ja täieliku rahuga.

Hingake rütmiliselt seitse sekundit läbi ninasõõrmete (suu on suletud) pikkamisi, õrnasti ja sügavalt sisse, esiti alumistesse kopsutiibadesse ja siis täites äärmuseni ülejäänuid kopsuosi.

Sama reeglit ja ajamõõtu pidage silmas ka väljahingamisel ja kontrollige kopsu, et poleks mingit pressimist, korratust ja ruttamist; kõik sündigu sundimatult ühesuguses vagusas lainetuses.

Kuna te hingate elustavat „elueetrit“ sisse, jälgige mõtteis hingamisvoolule, kuidas ta voolab sisse läbi ninasõõrmete keerdude, läbi hingekõri ja tungib õhutorukeste kaudu kopsu, paisutades kopsu ja vahenahka — diafragmat. Samuti jälgige väljahingamisel voolule ka vastupidises suunas.

Hingamise kestel koondage oma mõtted sellele: Hingamine on elu! Hingamine annab jõudu! Hingamine annab energiat. Ma tunnen mul on jõudu! Ükski ülesanne pole mulle raske! Minu tahe on tugev ja kindel! Hingake kindlas usus, et hingamine on elu ainuke printsiip, millega kõrvaldatakse kõik halbused ja negatiivsed olukorrad.

Harjutage igapäev järjekindlalt 15 minutit. Kord-korralt see hingamisviis jääb teile nii omaseks, et kujuneb viimaks täielikuks harjumuseks. Hiljem te peate hingama ainult nõnda.

2. Rütmiline hingamine.

Kõik on rütm!

Rütmis on jõudu ja harmooniat. Väikesemast aatomist kunni suurema päikeseni on iga ese ja olend rütmilises liikumises. Looduses ei ole midagi absoluutses seisakus.

Inimese keha aatomid on alalises võnkumises, nad vahelduvad vahetpidamatult. Mõne kuu kestel sünnib mateerias, millest inimkeha koostub, täielik vaheldus. Sellest, mis on teil praegu kehas, ei ole jäänud aasta hiljem ainustki aatomit järele. Võnkumine, vahetpidamatu võnkumine! Vaheldus, vahetpidamatu vaheldus!

Kõigis võnkumises on leida kindlat rütmi. Rütm valitseb ülduses. Planeetide liikumine päikese ümber, mere mõõn ja tõus, südame töötamine, kõik alistuvad rütmi säädusele.

Meie keha alistub sellele säädusele samuti nagu planeet tiirlemisel päikese ümber. Keha on nagu väike tiik, mis täitub merest. Ka

tema alistub suurile ookeanilisile möönudele ja tõusudele. Elu suur meri suureneb ja väheneb, tõuseb ja langeb, ja meie reageerime tema võnkumisile ja rütmile.

Meie teame füüsikasäädusest, et taktimõõduline marssimine palju vähem väsitab kui korratu kõndimine, ja et selle põhjus on nimelt rütmis. Rütmiline hingamine on kogu kehale ja organismile samuti kasulik nagu rütmiline liikuminegi. Kogu süsteem haarab kinni võnkumisest ja satub tahtega kooskõlla mis paneb liikuma kopsu rütmiliselt. Sellisel treneeritud kehal ei ole sugugi raske koguda tahtega endasse elujõudu, et karastada üksikuid organeid ja elustada uuesti. Kes rütmilises hingamises satub kord hoogu, sellel on võimalus koguda palju suuremal määral endasse elujõudu, ja see on hiljem tema tahte kasutada.

Rütmilise hingamise mõõduks on südamelööök. Et see aga kõigil inimesil ei ole ühesugune, siis peame panema tähele seda iseenda juures ja võtma teadvaks. Nii sageli, kui teil juhtumit ja võimalust, suruge põial käe tuiksoonele ja lugege 1, 2, 3, 4, 5, 6; 1, 2, 3, 4, 5, 6 jne., kunni olete rütmis täiesti ja eksimatult kindel.

Rütmilise hingamise reegel nõuab: Nii sisse kui väljahingamisel olgu ühepalju tuiksoonelöökide üksusi, peatustel ja pausidel aga täpselt pool sellest.

Harjutus.

Istuge vabas seisangus sirgesti toolile ja laske kõik musklid võimalikult lõdvaks. Hingake nüüd pikkamisi sisse. Sel ajal, kui hin-

gate sisse, lugege kuus tuiksoone lööki. Kolme löögi kestes hoidke hing kinni. Siis hingake pikkamisi läbi nina välja ja lugege kuus lööki. Siis järgneb hingamispaus, mille kestes loete jälle kolm lööki. Korrake seda tsükli mitu korda, aga alguses ärge väsitage ennast.

Aja jooksul harjutakse pidama hinge kinni juba kunni ühe minutini. On kuulsaid näitlejaid ja kõnelejaid, kes saavutanud selles otse fenomenaalse osavuse. Mõned muusikud, kes mängivad puhkpille, võivad hoida kunni kolme minutini heli kinni. On tuukruid, kes võivad olla viis või kuus minutit ilma mingisuguse abinõuta vee all. See on aga vaid võimalik väga tugevasti arenenud hingamistehnikast. Tähtsam on siiski pidada kinni täpselt kindlast rütmist kui pikendada hingamist liigselt. Äitab alul juba sellest, kui suudate peatada hingamise kümneks sekundiks. Seda ei tohi unustada aga kunagi, et siis ka peatused ja pausid on üldarvust täpselt poole vähemad: 10 : 5.

Sellise hingamisviisi mõju on otse suurepärase, ta muudab kogu inimese teiseks, niihästi sisemiselt kui väliselt. Omandatakse tugev harmoonia- ja rahutunne. Suur imestav jõud läbibistab kogu organismi, mis jääb kõigile tundmatuks, kes ei mõista hingata India meetodi järgi.

Kes hingab võimalikult sageli rütmiliselt, nimelt ka väljas ja korraldab jalutuskäikudel oma hingamist rütmiliselt, too omandab peagi kauni suursuguse välimuse. Tema käik ja kogu olek on võluvalt imponeeriv. Sellise inimese välimus on harmoonia ja rütmi truu ja ustav peegelpilt.

3. Dünaamiline hingamine.

Inimese hingamine on samade eelsündmustega sarnane, mis me paneme tähele dünamosmasina juures. Nagu masin kogub elektrijõudu tagavaraks, nõnda inimese organism kogub endasse atmosfääride pingejõudu. Selles suhtes nimetatakse seda hingamisviisi siis dünaamiliseks hingamiseks.

Mida teadvamalt ja kindlama usuga korraldatakse säärast aatelist jõukogumist, seda mõjuvam on ka harjutuse tulemus.

„Dünaamilist hingamist,“ s. t. jõudukoguvat hingamist, nimetatakse Indias ka „psüühhiliseks hingamiseks,“ ta on jogide armsaim hingamisviis.

Enne kui algate dünaamilise hingamise harjutused, peate olema rütmilises hingamises juba kaunisti vilunud. Pääle selle viimane hingamisviis vajab harjutusist omandatud kujutusjõudu.

Katsuge luua sissehingamisel sissevoolavast „elueetrist“ vaimne pilt, kuidas ta tungib läbi kopsu kehha ja jääb peatuma närvide akkumulaatoris. Siis soovige kindla tahtega, et elueeter“ või n. nim. elustav jõud jaotuks üle kogu keha; ta voolaku igasse musklisse, raku-kesse ja närvi, päalaest jalataldadeni.

Psüühiline kujutelm sissevoolavast ja üle kogu keha jagunevast elueetrist olgu võimalikult plastiline. „Elueeteri“ juhtimine üksikuisse organeisse ärgu sündigu suure tahtepingutusega. Lihtsalt käsutage, mis te soovite ja kujutelge vaimne pilt soovitavast.

Kõik reeglid, mis mainitud eelpool, on ka

siin maksvad, ja need täidetagu sama täpselt kui eelmisil rütmilise hingamise harjutuste puhul.

Järgnevat psüühilist hingamisharjutust nimetatakse ka „läbi kontide hingamiseks“. Ta täidab kogu keha „elueetriga“. Iga osa, iga lülikene kehas elustub sellest.

Harjutus.

Kuidas käsitada seda, sellest laseme pajatada India õpetlasel endal:

Heida asemele või väljas värskes õhus murule ja hinga võimalikult rütmiliselt, siiski ilma lugemata.*) Pärast seda, kui hingamine on muutunud rahulikuks ja korralikuks, koonda oma mõtted järgmisele harjutusele:

1) Moodusta endale vaimne pilt, et kondid sinu jalgades tõmbavad elustavat õhku sisse ja hingavad jälle välja nagu oleksid õõnsad.

2) Talita samuti käsivartega.

3) Samuti põlvede ja küünarnukkidega.

4) Nüüd hinga läbi päälae, läbi otsaesise ja silmade.

5) Edasi hinga rinnaga, kõhuga, seljaga, hinga nõnda nagu elustav vool tungiks sul selgroos üles ja alla.

6) Lõppeks täienda oma psüühilist hingamist üle kogu keha; iga higiauguke olgu selles kaastegev ja kogugu sinu organismile psüühilist jõudu.

*) Oletades, et olete rütmis juba kindel.

Psüühiline hingamine loob sinust hoopis teise inimese, ja sa jõuad sinna imedemaale, kuhu sa ise ei ole leidnud teed. Võhikuile ja algajaile õpilasile võib osutada ehk viimane psüühiline hingamisviis arusaamatuks, aga niipea, kui ta on harjutanud ennast juba kauemat aega, tuleb ta arusaamisele, milline võrratu tähtsus ja võime on treeneritud hingamisel.

VI. Kuidas vabaneda lambipalavikust?

Varustatult tarviliku kunstimaterjaaliga — osa sõnasõnalt tuubitud pähe, esinemine proovidel õnnestunud, näitejuht jäänud sinuga kõigiti rahule — lähed uhke oma võimistes, esitenduse õhtul teatrisse ja tahad võita loorbereid. Hüva! kõik on korras. Olles riietunud ja grimmeerinud, astud lavale ja jääd ootama oma etteastet. Ent vaata — milline kummaline tunne valdab sind äkki: Kurk on kuiv, süda tuksub kiiremini, pää käib ringi, vastikutung sunnib urineerima. Mis on juhtunud sinuga? Ei midagi erakorralist. Nii sageli noorte ja ka vanade teatrijäneste juures avalduv nähtus. Sa kardad! Põed lambipalavikku!

Kuidas vabaneda sellest?

Parimaks mõjuvaks vahendiks on niisugusel korral jällegi sügav hingamine ja autosugestioon.

Sulgege hetkeks silmad, hingake sügavalt sisse ja mõelge sääljuures kõikumatult ja kindlas usus: Mul on jõudu! Olen julge! Ma ei kardä! Korrake neid sõnu mitu korda ja te olete hämmastunud selle tagajärjest. Kogu kartus ja hirm on pühitud nagu ära; asute julgesti ja iseteadvalt oma ülesande täitmisele, ja keegi ei tea aimata, mis te kannatasite vahepeäl.

Teine kaunis hästi mõjuv vahend on haigutamine. Veidi aega enne etteastet haigutage mitu korda järjestikku ja silmapilkne tervendav tundmus rahustab teid. Siis aga: kiiresti frondile ja töhe! Näitleja, kellel on palju kõnelda, närigu pisut kuiva leiba, see puhastab kurku. Vahetevahel lonks värsket vett takistab kurku kuivamast.

Alkoholi tarvitamist ei soovita, eriti neile mitte, kes sellega ei ole harjunud: ta vaid uimastab ja halvab mõtlemisvõimet.

Mõned palad harjutusiks.

Lilletet rannal.

Laisalt lailavad lained liival,
linnud lilledes luilutavad.

Laulnud su lilledõhnaks loodus
õilmelehtedest, mis puhkemata.

Ääretu avarus laulab päikesest
pungades, mahlus pakitsevaist.

Kuume ihkeid su kehha korjund,
nüüd miks hõõgud neitsilist külma?

Veed on tüüned, vaaned, vagad,
vaateveeruni salajased.

Vaatan su silmi. Vaatad merre.
Merekurbus kahvatub silmis.

Sala suliseb siidine vesi,
silites siledaid kaldal kive.

Hilju suleks su silmad kinni,
unenäoks suudeldes terve ilma.

Kisas kohkuvad kajakad kivelt
valgemustvalgelt täpites õhku.

Merele laulan, ei, kisan su ilust,
ilusast elust, elusast ilust!

Kümmekord kuskil kukub kägu,
kakskord niipalju kajab meis vastu!

Kuuled sa vaikusest kire tukset?
Sõnatut, võitmata meeletut kutset?

Joh. Semper.

Kahekordne sügis.

Ei näe pilvist päikesepilu,
sadu peksab külm ja vilu,
suve viimast õrnust, ilu
pori sisse piitsutab.

Torm kui merelaineid juhtleb,
vihm kui kättemakstes uhtleb,
kaselatva rängalt nuhtleb,
luuki lahtist kiitsutab.

Miks nii väga kohkad, kihkad,
miks nii väga lille vihkad,
lehel kadu, kõdu ihkad,
metsik sügisene tuul?

Mühisedes möllab maru,
küsijal ei anna aru,
lehed, lilled puru-paru
puistab maha sügiskuul.

*

Kuid miks nii kui puist neist lehed
varisevad vaprad mehed,
inimkonna noorusehet
tapaohvriks paisatud?

Kakskord nukraks mõte kurdub,
viimne pettekuju murdub,
sügisel sel laulgi turdub,
sõjatormis raisatud.

Surm kui vaatab üle õla,
mattub tuulekandli kõla,
tean, kes kannab süü ja võla,
nõrk kes aja raudsel suul!

Mühisedes möllab maru,
mõttele ei anna aru,
mehed, lehed puru-paru
puistab maha surmakuul.

G. Suits.

Talumees ja õpetaja.

Põllul vilja kokku kanti,
ühte kuhilasse pandi.
Töö säääl oli virk ja hoolas,
nii, et aina highi voolas.

Eemalt sõidumürin kajas.
Õpetaja mööda ajas.
Äkki täkkud seisma sundis:
taadi põllul ära tundis.

„Noh, on's jumal lõikust annud,
põld sull' palju saaki kannud?
Et saab tasa vaev ja kulu,
kukrusse jääb kopik tulu?“

„Kehv on vili, väike lootus,
vilets terve aasta ootus!
Ei saa renti ära maksa —
paluma peab mõisasaksa!“

Õpetaja vaiki püsis.
Siis ta pühalikult küsis:
„Oli jumal külvi ajal
meeles sul ja sinu majal?“

„Aulik õpetajahärra,
olen uurind asja perra . . .
Aga olen nõnda rumal --
et ei tea, kas aitab jumal?“

„Kust need hullud mõtted võtad?
Armas hing, sa põrgu tõttad!“
tõreles nüüd õpetaja:

„Ühte asja on sul vaja.“

„Ärge patust hukka saatke,
õpetajahärra, vaatke:
Läksin mõisa põllult mööda
Kevadel, kui tehti tööda.

Valitseja seemet jagas,
ise vandus, paukus, pragas:
,Kurat, lurjus, molkus, molu,
lõhki lõön su lolli kolu!

Kas see tõesti polnud paha?
Aga vili pandi maha.
Ei see kartnud kuiva, põudu,
nagu pilliroog a'as jõudu.

Kui ma oma põllul' tõtsin,
mütsi palves maha võtsin,
taevaisalt abi lootsin,
õnnistust säält alla ootsin.

Aga vaatke, põld on põdur,
vili vilets, kõrski kidur —
näotu, nii et konnal häbi
sellest hüpata on läbi!“

„Nõõ! — No . . .“ hüüdis õpetaja.
„Kutsar: ohjad — lorutaja!“
Tõusis tolmi ja vankri võrin,
õpetaja läks mis põrin . . .

J. Rootslane.

Suvine päev.

Vikatid vihisevad
lõhnava rohu sees.
Sääsed aga kihisevad
niitjate nina ees.

„Jummal appi! Jõudu!
Kuidas haina saap?“
„Annas jummal põudu,
küll sis pia näep. —

„Per'na'ane, per'na'ane, tsia seivä
mo leiväkoti
ja lamba' mõtsa veivä
mo särgi-tüki!“

„Oi sina heldene aig!
Ega's nüit muud ei ole,
kui innegi kah'o kah'o pääle!“ —

„Ai — ai — ai!
Tsia veivä
eski leiva,
es saa süvvä
nüit viel lüvvä!
Per'na'ane, per'na'ane . . .
Uu — uu — uu . . .“

„Küll ummava aja!
Ei ole inämb sedägi,
et pelgäs karjuski ketägi.

Nä, ku mina kasvi ja olli;
ku sai pessä,
oh sina taivane essä!“ —

Tuleb aga tuleb ülevalt märga . . .
„Jummal appi! Jõudu!“
„Mis sääl viel jummal!
Nõõ, kurat, nõõ!“ —

Fr. Mihkelson.

Teine jagu.

Kõnekunst igapäevases elus.

1. Millest kõneleja peab olema teadlik?

Ei tohi unustada kunagi, et iga päev meie elus võib panna meid sellisse seisukorda, mil oleme sunnitud kõnelema. Kui äärmiselt piinlik ja häbistav on siis istuma jääda tummana. Vaadake endi ümber ja teie leiate, et see on tõesti nii. Kõikjal leidub juhtum selleks. Seltskonnas nõutakse, kui tahetakse piduperemeest austada tervituskõnega, et keegi kõneleks. Avalik ärielu nõuab koosolekuil arutusi sellest, millest peetud nõu varem. Ka kohtus on kõnel väga suur tähtsus, kus sageli juba mõned asjalikud ja tabavad sõnad võivad olla au, vabaduse ja elu üle otsustavad.

Kõigil juhtumel võib kõne tulusid panna tähele, kui neid on kasutatud õieti. Kõneldakse õigel ajal ja mõistetakse olla näiliselt veendunud selles, suudetakse oma päältkuulajaid suggereerida, et nad usuvad kuulnud sõnu, siis ollakse alati, ükskõik millisel teemil, oma seisukorra peremees. Päänõue on — kõnelda mõjuvalt. Peab teadma, mida tahetakse, et tahe muutuks sõnadeks, mis mõjuksid kuulajaisse nii, nagu soovitakse. Sel viisil saavutab energiline inimene kõik, mis püüab. Tuleb aga meeles pidada järgmist:

Võta kainelt mõistuselt niipalju kui võimalik, liida sellega pisut parlamentaarset oskust, säe uued mõtted häässe valgusse, anna sellele kõigele vormikindel stiil ja — sul on edu. Päältkulajad ei taha olla kõnest mitte ainult õpetatud, vaid nad tahavad ka tutvuda kõneleja aadetega. Nad tahavad ka mõnusasti aega veeta, nõuavad hääd väljendit, peeni liigutusi ja hästikõlavat, selget häälendamist. Peetakse häid kõnesid, siis leitakse ka häätahtlikke kuulajaid. Otsi parimaid sõnu, vali hästikõlavaid lauseid, lisa juure soola, pipart ja suhkrut, aga mõõdukalt, nii kuidas nõuab maitse. Ära unusta kunagi, et sa võid kindla tahte ja harjutustega saada kõnelejaks, kellele ei sünnita hiljem ükski kõne raskust.

Teiseks ära unusta kunagi, et kõneldes massile, sa ei tohi ujuda detailides ja kõrvalisis üksikasjus. Joonista oma kõne põhimõtte jämedate joontega, kõnele lühidalt ja seotult aga apeleeri alati kirgedele, tundmusile või isegi tuludele, ja kõik kuulavad sind vaimustusega. Ja seepärast pea silmas järgmist reeglit: Kunst kõnelda seisab selles, et kõneleja sadandeile päältkulajaile kannab ette oma kõne samasuguse julguse ja kindlusega, nagu ta seda teeks oma tuttavate ja sõprade ees, kes mõistavad ehk vahest tema ettekannet karmimalt ja asjalikumalt arvustada kui võõrad päältkulajad suurel avalikul koosolekul. Kõnekunstis ei ole mingit erilist saladust, mingit müsteeriumi. Ainus ja kindlaim tee on harjutamine ja jällegi harjutamine. On ju küllalt teada, et suurimad oraatorid pidid võitlema

raskustega, mis osutusid paljudele võitmatuiks, ja üksi nende usinus ja püsivus viis nad eesmärgile.

Nagu mainitud, ei ole raskused kõnekunsti õppimisel küll väikesed, aga siiski mitte äravõitmatud. Häa tahe ja kindel usk oma võimetesse võivad sünnitada imesid.

Ainest, mida kõneleja käsitab, ta peab olema täiesti teadlik. Kõnelda võib vaid sellest, millesse ollakse süvenenud täiesti. Päältk kuulajaid ei rahulda üksi see, et vaid kõneldakse, väga sageli peab ka vastama küsimusile. Tähendab, kõnelejal peab olema teadmisi.

Kuidas saada teadlikuks?

Ainsaks abinõuks on siin asja puutuv kirjandus, mida tuleb muretseda raamatute ja eriajakirjade näol. Iga kõneleja, kes tahab esineda avalikult, peab olema kirjandusetundja. Ta olgu niisugusel korral alati seevõrra orienteerunud, et kunagi ei jää vastust võlgu äkki talle esitatud küsimusele. Nii siis: lugeda, lugeda, lugeda.

Tunneb kõneleja usina raamatute stuudiumi kaudu teaduse, kunstide, poliitika, rahvamajanduse, tervishoiu ja päevaküsimuste iga-suguseid alasid, lühidalt, omab ta häa üldteadmise, siis ta võib, kui mõistab oma teadmisi paigutada sõnadesse, astuda julgesti avalikult ette kõnelejana. Häa üldteadmise peab omama ka väikesim mees, kuigi ta pole akadeemik. Vastasel korral on võimatu läbi saada nii ärielus kui seltskonnas. Selleks on vaja tunda kirjandust.

Valige endale eesti raamatuturu üldnimekirjast teile tarvilikud raamatud ja omandage

need. Mõistate võõraid keeli, siis on teil väljavalik väga suur. Aegamööda omandate raamatukogu, milles leida kõik, mis vaja ettekan-
deks. On palju inimesi, isegi vaesemasse klassi kuuluvate seas, kes omavad raamatukogu, milles 1000, koguni 2000 köidet. Ja need nad on kogunud aegamööda. Raamatud on iseteadva kõneleja uhkus, ta hindab neid veel seda enam kui on töötanud neis leiduva teadusevara juba läbi.

Kes loeb raamatut, tehku tähtsamatest koh-
tadest ära kirjutisi. See päevikusse kirjutatud „ekstrakt“ vabastab ta mõttetust lugemisest. Lugeja peab oma mõtteid koguma, kontsentreerima, siis on tal hiljem kerge korrata ära kirjutisi. Teatavasti on kordamine kõigi stuudiumide ema või kuidas seda väljendatakse ladina keeles: *Repetitio est mater omnium studiorum*.

Aga ei tohi unustada, et ka ekstsenserpeerimist ehk ära kirjutist peab õppima. Tuleb hoiduda niisuguse abiraamatu pääliskaudsest lugemisest, jättes välja eelkõne ja keskosa. Eel sõna sisaldab enamasti koondatud vormis kogu sisu. Kõneleja leiab sellisel käsitusel kõik peaaegu puutuvad kardinaalpunktid. Neist kirjutatakse teatud märgusõnad, mis kuuluvad käsitatavale teemile, ühte väikesesse vihku ja paigutatakse loetava raamatu vahele. Näiteks: Teil on soov kõnelda hüpnootismist. Teie muretsete endale hää teose, milles mainitud ainet käsitatud täielikult, ja loete selle hoolega läbi algusest lõpuni. Leiate mõne eriliselt tähtsa koha, kirjutate lehekülje äärelle numbri (1. 2 jne.), sama number märkige ka eelmainitud väike-

sesse vihku ühes tarviliku äärkirjutisega samal kohal. Need numbrid korrisondeeruvad üks-teisega. Juba ainuüksi nende väljavõtetega tähelepanelik lugeja on omandanud raamatu päämise sisu. Mida kirjutatakse, jääb ka mällu.

Raamatute studium ei hoiä aga lugejat kontaktis jooksvate asjadega. Maailmavaated teaduste tänapäevases arengus muutuvad väga kiiresti. Seepärast iga eriala nõuab kaasaammumist. Kõneleja peab olema kontaktis ka jooksvate asjadega. See on vaid võimalik esimeses jones hääde asja- ja ajakohaste raamatute juurenõutamisel. See näib olema esimesel hetkel liig kulukas, kuid siiski see on tõeliku väärtuse hankimiseks, mis saadakse uute raamatute muretsemisest, odavam tee. Võrrele näiteks ainult seda summat, mis iga inimene kulutab aastas ajalehtedele, selle summaga, mis antakse välja mõnede raamatute eest. Ja milline tulemus? Raamatuid loetakse, hoitakse alal ja loetakse jälle. Ajaleht vaadatakse pääliskaudselt läbi ja heidetakse kõrvale. Igatahes on raamatulugemine, s. t. kui tahetakse saada kasu sellest, õige vaevarikas. Siiski ükski vaev ei jää tasuta. Ja mida suurem vaev, seda suurem on kasu.

Ei saa aga piirduda ainuüksi raamatute lugemisega, vaid me peame jälgima ka tähtsaid päevaküsimusi. Neist orienteerib meid ajakirjandus. Et olla alati kontaktis ajaga, selleks tarvitatakse väljalõikeid ajalehist.

Kes loeb järjekindlalt ajalehte, taipab hästi redigeeritud ajalehest peagi, millisel kohal leidub see asi, mida ta vajab. Sääljuures aga ärgu jäetagu ajalehis tähele panemata ka neid

kohti, mille vastu ei tunta huvi. Neid loetagu kergesti ja pääliskaudselt, aga nood artiklid, mis huvitavad, loetagu hoolega läbi ja lõigatagu välja. Väljalõiked kleepige kirjutuspaberile ja kirjutage juure ajalehe nimi, number ja kuupäev. Näiteks: „Päevaleht“ nr. 95, 4. juunil 1930, „Vaba Maa“ nr. 140, 15 augustil 1930 jne. Siis veel ostke raamatukauplusest mõned kiirkõitjad kaustikud. Ühte paigutage kõik poliitilised artiklid, järgmisse, mis kuuluvad kunstile, kolmandasse, mis käsitavad majandusse puutuvaid küsimusi jne. jne. Nii omate aja kestel suure osavuse ajalehelugemises ja hää arusaamise kõigist päevaküsimusist. Otse üllatava kindlusega on teil võimalik, kui olete koolitanud oma mälu hääde õppevahenditega, haarata kinni kõigist päevaküsimusist. Ja seda peab mõistma iga kõneleja, kui tahab esineda edukalt. Osavat kõnelejat kuulatakse ka edaspidi meeleldi, temast huvitatakse.

Mõnedel pole võimalust lugeda rohkem kui üht ajalehte, aga leidub ju ikka sõpru ja tuttavaid, kes ei keeldu andmast teile väljalõikeid teisist ajalehist. Nüüd aga kogu selle materiaali juures ei puudu juhtumid, mil kõneleja on sunnitud tarvitama ka mõnd sõnaraamatut. Miski ei ole täbaram kui kõneleja ei mõista võõrsõnu õieti hääldata. Kes käsitab oma kõnes mõnd teaduslikku teemi, peab teadma ka sellele kuuluvaid võõrsõnu.

Siiamaani antud abinõud on aga välise ilmega ja vaid asjalikud. See ei ole aga veel kaugeltki kõik. Puuduvad kõnelejal täiendavad isiklikud vahendid, siis ei ta suuda palju ära

teha. Kõne mis sütitab, peab andma edasi isiklikku mõju. Seepärast on tingimata tarvilik külastada teatreid, muuseume, kontserte, kunstiasutusi jne., et täiendada oma teadmisi. Teatud esteetilise, s. t. ilutundelise mulje jätab selline külastamine ikka järele. Vähemalt ta suurendab silmaringi. Teater on aga kõnelejale veel eriti tähtis, sest ta õpetab kõnelema ilusat keelt.

Isiklikkude abinõude hulka kuulub ka kunst defineerida, oskus seletada lihtsalt, arusaadavalt. Ei ole ju sugugi kerge põimida sõnu täpse arusaamise suhtes lühikeisse lauseisse. Ainult osav definitsioon loob selged mõisted. Kui mõistetakse kõnelda lühikeste lausetega, siis muutub ettekanne kergeks ja voolavaks, äratab kuulajas arusaamise, kindlustab teemi selguse, teeb võõrad mõtted omaseks ning ühtlasi küpseks läbirääkimisele.

Kõneleja, kes ei mõista tarvilise selgusega defineerida, ei pääse oma ettekandega mõjule. Seepärast tuleb seda õppida hoolega. Sageli kuuleme kõnelejaid tarvitamas valesti sõnu, mil mitmesugune tähendas. Näiteks väidab mõni kõneleja: See on loogiline ja õige. Ja siiski võib olla midagi väga hästi loogiline, ilma et see peaks olema tingimata õige. Võtame näiteks järgmise lause: „Iga hagijas on koer.“ See on ju kahtlemata õige. Kui aga tahaksime selle tõsiasja põhjal tõendada: et iga koer on hagijas“, siis ei ole meie väide õige. Ja ometi on järeldus loogiline. Kuid see vaid kui üksik näide paljudele teistele.

f. loogiline väide

2. Mis kuulub kõnetehnikale?

Sellele küsimusele ei ole kerge vastata, kui see peab sündima põhjalikult. Mida vajab kõneleja? Teadagi häält. Nimelt seisku siis tema hoolsus ja tahe selles, et harida oma häält viimse võimaluseni. Tema kõne olgu ladus ja hääldamisel iga silp arusaadav. Talle on lubatud hingata ja pauseerida ainult õigel ajal. Tema kõne peab avaldama ajamõõtu ja omama teatud meloodia.

Inimese hääl on kehalik omadus ja on kõlavärvilis varieeruv lõpmatuseni. Nagu kaks inimest ei ole üht nägu, nii nad ei sarnle ka häälega teineteisele. Igaüks tunneb ära oma tuttava tuhandete hulgest tema hääle omapärasuse tõttu. Kõnelejal peab aga olema omadus, et ta mõistab ka oma häält hinnata ja kontrollida õieti. Ta peab hoolega koolitama ka oma kuulmist. Kõneleja olgu vali arvustaja ja arvustagu eriti ennast kõige karmimalt. Kuulmine olgu kõnelejal mitmesuguste häälte eraldamises ja häälte ilu ja puuduste äratundmises valjuks valvuriks. Sel viisil arvustades ja kontrollides oma ja ka võõraid hääli, tähelepanelik kõneleja püüab hoiduda kõigest vigadest. Hiljem ta õpib, kui on koolitanud oma kuulmist hästi, inimeste häälte kõige peenemaid tooni-vaheid eraldama üksteisest.

Meeldiv ja kõlav hääl on päevahend või abinõu mõjuvale ettekandele. Häält võimaldub arendada harjutuste teel palju tugevamaks. Kuidas koolitada häält, see peab olema õpilasele eeltoodud õpetuste ja harjutuste kaudu juba täiesti selge.

Hää ja meeldiva hääle pääomadused on: ilus kõla, jõud, püsivus ja painduvus. On olemas looduselt antud hääli, mis oma ilusa kõlaga tungivad tahtmatult südamesse. Aga see on looduse anne ja seda ei suuda õpetada ükski kool. Aga hoolimata sellest võib iga häält koolitada kõlalisel tugevamaks, ilusamaks ja meeldivamaks.

3. Ladusus.

Et kõnelda ilusasti, kõneleja peab rääkima ladusalt; ta peab täiesti valitsema oma sõnu. Seda nimetatakse ladususeks. See on võimalik vaid kestva harjutusega.

Inimene komistab enamasti teatud sõnadega; nii peab siis lauset seni kaua kordama, kuni on saadud üle sellest takistuspunktist. Kõneleja peab seda, mis ta tahab ette kanda, tegema endale enne „suupäraseks“. Huuli ja keelt liigutatagu alati jõuga ja teravalt, kusjuures tuleb hoida hambaid võimalikult ette, et huuled ei sünnitaks õõnsa „kajasuu“, mis laseb hääldamisel kõlada konsonante liig tusedalt ja vokaale liig tumedalt.

Keelekärmuse saavutamiseks tarvitage alliteratsioonis mitmekesiseid tuttavaid lauseid. Näiteks: Pruun poiss põlvitas paludes. Kure-Kaarel küpsetas kerisel kaalikaid. Moia-Maret müüs Muru-Mihklile musta mullika. Siim sõi seitse silku jne. jne.

4. Selgns.

Pääle ladususe ei tohi olla kõnelejal puudusi ka selguses. Kõneleja pidagu ettekandes õiget

ajamõõtu, pangu hoolega tähele interpunktsiooni ja juhtigu tooni tõusu ja vaju iga lause mõtte kohaselt. Iga sõna tüvisilpi tuleb rõhutada õieti. Sellega saab iga lause arusaadavaks. Suu olgu ikka avatud, hambad ei tohi kestvas kõneluses kunagi puutuda kokku. Kõnelge ikka üle kuulajate päade ja kontrollige oma hääle kõlamõju. Selle järele reguleerige toonitugevust. Mida valjemini kõneldakse, seda enam peab panema tähele üksikute sõnade selget hääldamist, ei tohi kunagi kiirustada, mis võib saada väga kergesti komistuskiviks.

Õige ajamõõdu määrajaks on veel teised sisemised ja välised põhjused. On näiteks ettekande sisu tõsine ja pühalik, siis kõneleja peab rääkima pikkamisi. Vahelduva sisuga kõne tempo muutub kord kiiremaks, kord aeglasemaks.

Välised põhjused olenevad ruumist, kus kõneldakse. Mida suurem ruum, seda pikem olgu ajamõõt, vastavalt kõla edasikandvaile laineile. Samuti tuleb arvestada vastukaja, mis on väljas sageli veel suurem kui kinniseis ruumes. Nii siis iga sõna pääsku maksvusele. Kõneleja püüdku oma jõudu ühtlustada vahetorkadega. Õigele toonikõrgusele olgu tundmus ainsaks regulaatoriks. Endastmõistetavalt peab aga kõneleja hääldama iga sõna ja silbi valjusti, et kuulajale ei läheks midagi kaduma. See on tähtsaimaks reegliks, mida ei tohi unustada ükski kõneleja. Enamasti neeldakse alla eessõnad (prepositsioonid) ja lausete viimased sõnad. Need on suured vead. Et eessõnad on teiste tähtsamate sõnade kõrval toonitugevuses palju nõrgemad, siis kõneleja peab käsitama eriti neid suurima hoolsuse ja selgusega.

Lausete viimsased sõnad kannatavad alati toonivajus ja kaotavad seetõttu selguse. Kõneleja püüdku loobuda neist vigadest, asendades teatud kadu suurema toonitugevusega.

5. Pausid.

Möödudes pausidest, mis tingitud hingamisest ja lausete üksteisest lahutamisest, on veel vabatahtlikud n.-nim. „kunstpausid“. Neil on eesmärgiks suurendada teatud kohtade mõju ettekandes. Pauseerida võib sõna või lause alul või lõpul. Anda kindlaid reegleid selleks on vaevalt võimalik. See jäägu kõneleja mõistuse piirkonda, kasutada neid targu ja mõttekohaselt.

Paus sõna või lause ees pingutab kuulaja tähelepanu, ja ta võtab vastu suure innuga kõik järgneva. Pauseerida võib loomulikult vaid siis, kui lause ei ole veel lõpul ega alane toon. Kuulaja peab sääljuures tundma kaasa, et pauseeriti meeleldi, ja see ei sündinud kõneleja kohmetusest või komistusest. Kõneleja teeb hästi, kui toetab sellist pausi mõttele vastava näoilmega.

Pausidel, mis järgnevad sõnale või lausele, on otstarbeks anda kuulajale aega ja rahu valmistuda ette järgnevaile väljendusile ja üllatusile, mis peab valdama teda kaasakiskuvalt ja vaimustavalt. Need pausid on seepärast kõnemõju suurenemiseks väga tarvilikud. Nende pikkust otsustavad tunne, mõistus ja harjumus.

6. Ajamõõt.

Nagu lugejal juba teada, ajamõõt väliselt on tingitud sellest ruumist, milles esineb kõneleja.

Sisemised tingimused olenevad ettekande omadusest. Kirglikud tunded aeglates ettekandes pääsevad samavähe mõjule kui ülikiires tempos väljendatud rahulik mõtteareng. Nii on siis õige ajamõõt rohkem tundeasi. Teadagi kõneleja peab oma tundeid, samuti ka ajamõõtu, täiesti valitseda võima. Võetagu see ajamõõt, mis saanud kõnelejale juba sündimisest saadik omaseks, ettekandele aluseks ja reguleeritagu nii, kuidas nõuab seda käsitatav aine. Igatahes on vaja harjutuda nii aeglates kui väga kiires kõnes. Kiires kõnes ei tohi aga kannatada selgus. Üldiselt on soovitav, et kõneleja võtaks oma ettekande tempo mõõdukamalt ja rahulikumalt kui harilikus igapäevases kõneluses.

Vahelduvas ajamõõdus peitub kõne ilu.

Lisaks peab veel mainima ajamõõdule kuuluvat kõne melodiat. Kui kõneleja omab meloodilise kõnekeele, siis osutub selle päritolu kõrgete ja sügavate toonide meeldivalt kõrva kõlavast variatsioonist. Ühineb sellega veel teatud rütm, siis nimetatakse seda üheskoos meloodiaks. Keel on meloodiline, kui ta on rikas vokaalidelt, näiteks: eesti-, itaalia- ja greeka keel.

7. Pais.

Parima vahendi, elustada oma ettekannet, kütkestada kuulajat, kiskudes teda kaasa, kõneleja leiab hääle paisutamises. Inimese rinnas asuvaist tundeist sünnivad efektid, mis muu-

tuvad kirgedeks. Meelepaha muutub vihaks ja kurjuseks, elavus vaimustuseks ja rõõm juubelduseks. Kõneleja peab mõistma oma kõnet, mida lähemale ta jõuab lõpule, teha huvitavaks hääle suurendamise ja paisutamise. Aga tunded võivad ka kahaneda, ka seda kõneleja peab väljendama oma kõnes, sarnaselt nagu seda sünnib muusika helidega, mis kajavad kaugelt, tulles lähemale ja lähemale ja vaibuvad lõpuks jälle aeglaselt kaugusse. Ka siin võib olla õpetajaks vaid mõistus ja tunne. Kui kõneleja soovib oma kõnele anda rohkem elastsust, siis ta peab teatuid lauseid kõvendama ja paisutama; ta ei tohi seda aga teha siis, kui ei ole põhjust selleks.

Vahendid, mida tarvitatakse paisutamiseks, on mitmesugused.

Kõneleja kõvendagu kord-korralt häält, siis paisub ka toonitugevus. „Ole aga täiesti oma hääle valitseja, et ta ei raageks kõrgeimal heliastmel,“ see on lihtsaim juhtnõör, mida võib soovitada igale kõnelejale. „Asu aeglaselt ja vähehaaval oma ülesandele, et ei lõppeks sinu jõud enne kui oled jõudnud sihtkohale. Toonitugevuse paisutamise suurenemine ühtlasi ka toonikõrgus.

Toonitugevuse kõrgeimal astmel ole eriti ettevaatlik, et sa ei väärata. Mitte kõik paisutamised ei vaja kõrgeimat heliastet. Ka siin on mööduandev ettekande sisu. Suurim viha ja ägedus avaldub vaid sumbutatud toonitugevuses.

Seda võib saavutada vastupidiste vahenditega. Vähenda oma ettekandes toonitugevust kuni sosistamiseni, siis saavutad — muidugi

õigel kohal — suurima mõju. Konsonantide selge ja terav hääldamine on sellisel korral päätingimuseks.

Ka ajamõõt soodustab paisumist. Seda võib kiirendada ja kahandada. Ajamõõdu kiirendamine, ilma et kõveneks ühtlasi toonitugevus, ei sünnita vähem paisu kui mõlemate samaaegne suurenemine. Tarvitab kõneleja seda ümberpöörduvalt, siis ta peab rõhutama selgemini ja hääldama valjemaid ja kestvamaid toone raskemas toonivärvis.

Vastupidiselt muutub ajamõõdu vähendamine (kui see väljendus on lubatav) „kahanevaks paisuks.“ Sellega saavutatakse mõju, mis sünnitab väsimus, raugemine, vaibumine, suremine jne. jne.

Et hääle paisutamine toonivärvide kaasabil võib ulatuda lõpmatuseni, see on tähelepanelikul lugejal nüüd vistsisti küllalt selge.

Vähe kõrvalekalduv seniseist seletusist on veel n.-nim. hüpe. Kõneleja võtab äkki pärast elavat hüüet üsna rahuliku tooni. Niisugused järsud üleminekud võivad olla, kui tarvitatakse neid harvasti ja hästi, väga suure mõjuga. Ainult ei ole lubatav tarvitada neid „trikke“ liig sageli, sest see oleks juba maitsetu ja vastik. Andekaile isikuile see vahend on siiski väga soovitamistväärne. Geeniussele ei ole maksev ükski reegel.

Paisutamise kõrval ei ole ka vähem tähtis oskus, kuidas lõpetada kõnet. Halb lõpp võib hävitada ka parima kõne. Ütleb ju vanasõna: „Lõpp hää, kõik hää.“ Kuulaja ei tohi olla kahtluses „kas tuleb veel midagi või on nüüd lõpp.“

Kes külastab teatrit ja vaatleb näitlejat, või kuuleb deklamaatorit, jälgib enamasti vaid ettekande sisu, vahest ehk äratab ka tema tähelepanu nende erilise näomäng ja kehaliigutused ja hindab sellejärgi ettekande väärtust. Need vahendid väärivad küll tähelepanu, siiski ei kujuta üksi veel kaugeltki ettekande päämist osa, ükskõik milline see ka ei oleks.

Kes aga praktiliselt on sooritanud eeltoodud kõne- ja hingamisharjutused, arvustab, kui ta kuuleb mõnd näitlejat või kõnelejat, nende ettekannet hoopis teiselt vaatepunktilt. Ta taipab kohe, et mitte üksi ettekande sisu või näitleja näomäng ja kehaliigutused pole vahendid ettekannet kunstiliselt vastuvõetavaks teha ja kütkestada, vaid päämiseks ja tähtsaimaks vahendiks on kõnelemise viis. Tal on võimalus tunda ära ja arvustada ettekandja kõiki tehnilise vahendeid ja õpib ühtlasi temalt ka veel mõndki.

Hää eeskuju ei või olla kunagi kahjulik. Kuulmine areneb peenemaks, ja nii võib algajale kõnelejale soojalt soovitada külastada teatreid ja häid kõneõhtuid.

8. Kuidas töötan välja oma ettekande?

Kõne väljatöötamiseks on kõneleja esimeseks kohuseks säada kokku selie kava. Selles talitagu õige lihtsalt ja püütagu saada läbi oma abinõudega. Kasutage meetodi, mida tunnete veel oma kooliajast, kui teile anti kirjutada mõni kirjatöö. Kui soovite esineda kõnega, siis vajate esmakorras alust, millele hakkate oma kõnet ehitama, ja aluseks on nimelt kõne päälkiri.

See ärgu olgu kunagi liig pikk: mingisugune ajakohane mõiste võtke lööksõnaks. Soovitakse, et publik tutvuks lähemalt kõne sisuga ja see läbi ka igasuguste asjahuviliste tähelepanu oleks juhitud ettekandele, siis jaotagu oma kõne mitmesse ossa, varustades neid vastavate peälkirjadega. Näiteks: Üldpeälkiri: Surm; osade peälkirjad: 1. Surma füsioloogia, 2. Kas on surm valus? 3. Kas on hauatagust elu?

Loetakse selliseid peälkirju, siis külastavad kindlasti mitmesugused inimesed ettekannet. Esimesele ilmuvad mitmesuguste arstimisviiside pooldajad, teisele argliku vaimuga inimesed, kes otsivad oma närvidele rahustust, viimasele spiritistid ja nende vastased. Saal on rahvast tulvil.

Iga korralik kõne vajab ka lühikest sissejuhatust, mis koostatult annaks mõista kogu käsitatava aine. Tuleb aga hoiduda sellest, et sissejuhatus ei avaldaks liig palju, muidu võetakse kuulajalt põnevus ja huvi — ta teab juba kõik. Sissejuhatuses olgu mainitud peamiselt ettekande otstarve ja põhjus, mis pärast soovitakse kõnelda just neist asjust, mida sisaldab ettekanne.

Nüüd algab põhjalik töö. Iga üksik osa, mis kujuneb omaette iseseisvaks päätükiks, tuleb hoolsalt seada kokku. On kõik osad koostatud süstemaatiliselt, siis peab kõike veel viimistelema, et ettekanne oleks publikule nauditav ja kergesti seeditav. See õnnestub seda paremini, mida rohkem ise tuntakse sellele kaasa hingeliselt. Siis saab ettekanne teatud

soojuse ja värskuse. Mõistab kõneleja sääluures oma ettekandele lisada juure veel värskaid päevasündmusi, siis on kindlustatud publiku poolehoid talle. Üldiselt kõneleja teeb hästi, kui ta mõistab anda oma kõnele populaarteadusliku ilme. Mass on väga teadushimulik, aga ta soovib, et teadus, mis pakutakse talle, oleks kergesti seeditav ega nõuaks järelemõtlemist. Psühholoogilised ja suggestiivsed teemid äratavad, kui neid käsitatakse õieti, alati suurt huvi. Iialgi ei pea tarvitama liig keerulisi lauseid, millele ei leita lõppu. Tuleb hoiduda võimalikult võõrsõnadest ja tarvitada vaid neid, millel puudub kohane ja lühike väljendus eesti keeles. Ärge olge ka kokkuhoidlik tsitaatidega*). Need elustavad kuulajat otse üllatavalt. Samuti kasutage löök- ja vanasõnu. Ka nalja võib vahest lisada juure. Siiski kõik sündigu targu ja mõõdukalt.

Nüüd kordame veel, kuidas kõnelejal tuleks alata oma kõne kokkusäädmisega. Esiteks peab ta koguma materjaali, selle siis jaotama süstemaatiliselt osadesse ja töötama välja kirjalikult. Lühemais lauseis ja perioodides võib ainet elustada tsitaatidega ja oma elust kogutud juhtumega, lisades juure ka oma isiklike arvamusi. Selleks on vaja vaid veidi vaimustuda, ja asi ongi korras.

Lõpuks mainime veel ettevalmistamatut ehk improviseeritud kõnet. Ka ettevalmistamatu kõne vajab kava ja alust, millele ta rajatakse. Kõneleja peab teadma, mis ta tahab avaldada, kuigi elukogemused ja rutiin talle peaks.

*) Raamatuist väljanopitud ütlused ja laused.

kergendama ta ettekande ülesehituse. Kes kõneleb ettevalmistamatult, peab oma kõneaine alles õieti mõtlema läbi, mõttejärje pähe tuupima ja omama osavuse kõnelemise hetkel lauseid luua. Midagi ei võiks olla kõnelejal halvemat, kui mõttevaesus, komistus, kohmetus või koguni kinnijääk. Siiski: „Jõuad kergesti mäe otsa, kui ronid üles ega mõtle sellest!“ — Teeme meie niisamuti!

9. Kuidas diskuteerida edukalt?

Sageli korraldatakse kõne-õhtuid, millele järgnevad läbirääkimised ja vaidlused. Enamasti kõnelevad vaidlusõhtutel ikka ühed ja samad isikud. Need on harilikult niisugused, kes soovivad kuulata meeeldi ainult ennast. Põhjalikult võttes ei ole nad sugugi kardetavad. Viimane kõneleja on alati asjalik.

Kellel on tahet ja püsivust võtta osa diskussioonist, juhtigu oma tähelepanu järgmisele 4 punktile :

1. Referendi ettekanne,
2. Kas oli see loogiline ja õige?
3. Harrastas ta tundetaktikat ja
4. Millised väiteid ta tõi ette oma teemist?

Diskutendil olgu märkmekauistik alati käepärast ja ta tähendagu üles kõik, mis käib tema arvamus vastu. Aga ta olgu asjalik, hoidku kinni teemist ja võimalikult lühidalt. Diskuteeritakse parima tagajärjega kõnepuldilt. Ettekandes hoitagu kinni vaid tõsiasjust; siis ollakse oma väidetes alati kindel. Kõnelejal olgu püsiv tahe : „Ma mõjutan publikut.“

Suurim osa diskussioone kannatab sellest, et diskutendid õigelt teemilt, mis ettekandele aluseks, kalduvad kõrvale. See tuleb sellest, et keegi diskutentidest leiab ettekandest mingisuguse punkti ja pureb ja targutab vaid selle kallal, teine jälle korutab vanu asju, milles juba jõutud selgusele, ja nii võtab diskussioon hoopis teise suuna, minnes täiesti lahku pääkõneleja väidetest.

Et hoiduda sellest, siis kõneõhtujuhataja peab nõudma, et need, kes soovivad veel võtta sõna, pöörduksid jälle tagasi ettekande teemile.

Ka see on kunst mis vajab õppimist, ja nii peaks iga seltsi- või organisatsiooni esimees võima olla ka kõneleja.

Diskutentil ei ole soovitatav neid asju, mida harutatud teiselt poolt juba küllalt, veel tuua ette ja korrata. Ta ei saavuta mõju, jääb igavaks kuulajaile ja rikub nende tuju.

„Ah, nüüd hakkab temagi jorutama vana laulu“, kuuldakse sellisel puhul vahelehiüideid paljude poolt.

Pakub aga diskutent veidi uudist, midagi mis — olgu see nüüd kõnes või diskussioonis — ei ole veel tuttav, siis ta toob elevust kuulajate ridadesse. Kui ta siis mõistab asjale — ja kui see oleks ka õige väikese tähtsusega — väärtust anda, siis ei ta teeni mitte üksi asjale, millest ta kõneleb, vaid ka iseendale poolehoidu ja tähelepanu. Tal on edu.

Iga kõneleja, kes veel algaja, harjutagu ennast diskussioonis, ärgu võtku iialgi liig palju ette ja kõnelgu vaid ühest asjast. Ta mõtelgu alati sellest, et on sada korda parem

kõnelda kolm minutit hästi, kui tallata pool tundi tühja tühja tuult. Tühi kott ei seisa püsti.

Aga ka pääkõneleja, kellele diskutendid tungivad kallale, võtku see endale südamesse.

Kuidas toimida? Mõjuvaimaks ja parimaks abinõuks niisugusel juhul on n.-nim. „kinninaelutamine.“

Kõneleja otsib mõne punkti, mille käsituse ta ei leidnud diskutendi poolt olevat õige, välja, ja kui on see puudulik ja auklik, siis ta naelutab diskutendi kinni, s. t. ta tõendab, et diskutendi väited ei vasta tõe ja tema pääletung ei olnud korrektne. Teeb ta seda osavasti ja taktikindlalt, siis on vastane löödud.

Kui on mitmel diskutendil niisuguseid pääletungipunkte, kuigi mitmekesisist laadi, siis on kõnelejal kerge mäng. Publik pooldab teda sedavõrd, kuidas tal õnnestub leida kohased sõnad ja õige suund, ja kõneleja võit on kindlustatud, hoolimata tema vastaste pääletungist.

Pääle eelmainitu võib mõnikord tarvitada ka parlamentaarseid vahelehuüdeid: „Bravo! Väga õige! Kuulake! Kuulake! jne. jne. Kuid tuleb hoiduda haavamisist.

Kunagi ärgu harutagu ettekandja, nimelt pääkõneleja, seda, millest kõneles diskutent, põhjalikult. Suurem osa diskutente kõneleb sageli niisuguseid jaburusi, mil ei ole üldise kõneteemiga midagi ühist, nii et kõnelejale oleks see täiesti tänamatuks ülesandeks, kui ta võtaks vaevaks panna tähele kõiki väiklusi.

Referent jäägu alati rahulikuks. Kõiki asjalikke ja hästimõeldud vahekõnesid kviteerigu lahkelt. Teisi võimalikult humoristlikult. Ainult haavamised lükaku asjalikult tagasi. Ta jäägu

ikka oma seisukoha valitsejaks. Seda võib tuua ainult rahu. Pilkav, iseteadev naeratus aitab ka veidi kaasa. Iialgi ei tohi diskuten- digastuda vaidlusse. Lõpuks näidaku kõne- leja ennast isiklikult. Ka see on hea teatud mõttes. —

Peaks juhtuma nii, et keegi ei taha võtta sõna diskussiooniks, siis on soovitatav valida ise üht „ülesässitajat,“ s. t. paluda mõnda tuttavat, astuda ette esimese diskutendina. Tagajärg ei jää tulemata; temale järgnevad ka teised, kes enne kõhklesid. —

10. Publiku hindamine.

a) Teem ja publik.

Nagu juba kuulnud eespool, seisavad teem ja publik lähedas vahekorras üksteisele. On kuski poliitilist teemi käsitatav kõne kuulutatud välja, siis võib kunstisõpru ja harilikke koda- nikke päältkuulajate seas küll vaevalt leida, samuti ka mitte mõne rahvamajandusse puutuva ettekande puhul. Sellest võib järeldada, et üldi- selt kõiki kindla lippkirjaga kõneõhtuid külastab, kuigi mitte täiesti asjatundlik, siiski enam-vähem asjast huvitatud publik.

Niisugusel korral on kõnelejal kerge panna oma arvamused maksma. Siiski juhtub ka seda, et mõned uudishimulikud isikud külastavad kõneõhtut juhuslikult, ainult selleks et näha kõnelejat. Sageli sunnivad ka mõned asja- huvilised oma tuttavat endaga tulema, kellest siis viimased suhtuvad täiesti ükskõikselt ette- kandle.

Kõneleja peab nüüd mõistma eraldada oma lambaid sikkude seast. Selleks on vaja hääd silma ja teravat pilku. Eriti aga inimeste tundmist. Kiiresti ja kindlasti kõneleja peab orienteeruma, millisse liiki kuulub tema publik ja milline karakter ja hariduskraad võiks olla igal üksikul kuulajal.

b) Huvi.

Nagu te nüüd juba teate, peab kõneleja olema oma asjas täiesti kindel. Ta peab mõistma valitseda kõnes käsitatavat ainet algusest lõpuni. Aga see üksi ei rahulda veel, et kõneleja on oma asjas teoreetiliselt kindel, ta peab omama, kui tahab olla populaarne, ka praktilisi kogemusi. Seepärast on vaja elustada ettekannet näidetega, mis võetud praktilisest elust. Ei puudu ka juhtumeid, et üks osa publikud teatud asjust, mis meeldib küll teistele, pole sugugi huvitatud. Selles suhtes on kõneleja kohus kontrollida oma publikut, kui ei taha sattuda hädaohtu, et kuulajaskond, kes ei suuda tema harutusi ja seletusi jälgida, segab näilise ükskõiksusega teisi kuulajaid ja sünnitab seega kõnelejalegi meeolehärma.

Kui kõneleja on hää inimeste tundja, siis ta taipab kohe, mis nimelt nood isikud, kelle nägudest peegeldub rahulolematuus, soovivad kuulda. Et ta valitseb täiesti oma kõneainet ja teab palju näiteid praktilisest elust, siis ta leiab peagi abinõu, mis võib äratada huvi ka nüüsguseis isikuis. Sääljuures ei tarvitse kõnelejal mitte sugugi kalduda teemist kõrvale. Mõne huvitava näitega on vastased rahuldatud ja võit on kõnelejal.

11. Poliitiline ja rahvamajanduslik kõne.

Nüüd järgnevad mõned õpetused, kuidas kõnelejal tuleb teotseda mitmesuguste ettekannete korral. Tähtsad on kõigil aegadel ja tänapäev, kus rahvaõigused on saanud mitte enam skeemiks, vaid tõsiasjaks, poliitilised ja rahvamajanduslikud kõned.

Kõneleja, kes esineb poliitikuna, peab omama esimeses järjekorras kindla poliitilise veendumuse, pääle selle tundma täpselt kõiki poliitilisi põhiküsimusi, olema kestvalt kontaktis jooksvate päevaküsimustega ja mõistma neid seletada oma veendumust mööda. Samad reeglid on maksvad ka tollest kõnelejast, kes kavatseb esineda rahvamajandusliku kõnega.

Kõneleja astugu ette tõsiselt, möödukat ja väljendagu oma arvamusi rahulikult ja väarikalt. Raskesti arusaadavaid asju püütagu seletada piltlikkude näidetega. Eriti veenvalt mõjuvad tänapäev sündmused rahvusvahelise revolutsiooni saavutisist.

Pärast seda, kui kuulajad informeeritud ettekande otstarbest ja ettekandes käsitatavaist küsimusist, kõneleja pöördub kuulajate poole üleskutsega asuda teotsema, kaitsma oma õigusi. Ta peab energiliselt juhtima nende tähelepanu vajadusele, mis sunnib iga üksikut isikut teotsemisele.

Nüüd järgneb mitmesuguste abinõude kirjeldus, mis rahvas peaks tarvitama oma õiguste kaitsmiseks. Kõne viimane osa olgu väga elav, kõneleja peab kandma vaimustust kuulajate ridadesse ja võima neid kiskuda endaga. Siiski

tuleb hoiduda liig kiirest kõnelemisest ja liig elavaist liigutusist, mis võib kergesti mõjuda vastikuks.

12. Pidukõne.

Kus ei peeta viimasel ajal pidusid ja kui palju on juhtumeid selleks? Igasuguseid pidusid korraldatakse koolis ja kodus, seltsides ja seltskonnas. Nii isamaalised mälestuspäevad, rahva-peod, seltskondliku ja isikliku karakteriga juubelid jne. Kõigile sellistele pidudele kuulub pidukõne. Harilikult peab seda esimees või mõni teine kohane isik.

Mis on nüüd pidukõnelejal oma pidukõnes ütelda? — Esimeseks oleks juhtida tähelepanu sellele, et kõnelejal vaevalt vaja läheb peol vaimustust levitada. Peo kogu korraldus ja avamine on juba sedavõrd suggereeriv, et kõiki valdab vaimustus. Tervitades pidulisi, kõneleja võib mainida vaid nende ülihääd meeoleolu, ja sellest aitab.

Pidukõne olgu võimalikult lühike. Pidulised ei soovi kuulda pikki kõnesid. Lühike tagasi-vaade seltsi tegevusele või teisel puhul meeletuletus päeva tähtsusest, rõõmsameelne lootus tulevikku ja üleskutse kõigile koosolejaile hää tahtega ja lõbusas tujus aidata peo kordaminekuks kaasa, need on enamasti iga pidukõne põhinoodid.

Pidukõne lõppu kinnitab harilik „elagu-laul“, olgu see nüüd määratud kas eestseisusele, pidukorraldajale, jubilarile või mõnele teisele isikule.

Kõneleja, kes esineb pidukõnega, olgu ette-
 astes täiesti kindel. Ta peab võima kõnelda
 ilma kavata, s. t. ei tohi midagi lugeda lehelt,
 kui soovib, et õnnestuks tema ettekanne.

Trükivead.

		Trükitud:	Lugeda:
5. lhk.	16. rida	alt muutunud	muutnud
10. "	10. "	" tugevamani	tugevamini
10. "	10. "	" lõpeks	lõppeks
14. "	14. "	ülalt kohtada	kohtade
16. "	12. "	" harjutamine	harjumine
28. "	7. "	" aotomobiiliga	automobiiliga
40. "	11. "	alt hüppes	hüppas
42. "	7. "	" meelei	meeldi

SISUKORD:

Esimene jagu.

	Lhk.
Hääldamine	7
Kõneharjutused	22
Toonivärvid (kõne meloodia)	47
Kõnekunsti tähtsaimad reeglid	72
Hingamine	80
Kuidas vabaneda lambipalavikust?	88
Mõned palad harjutusiks	90

Teine jagu.

Kõnekunst igapäevases elus	96
Millest kõneleja peab olema teadlik?	96
Mis kuulub kõnetehnikale?	103
Ladusus	104
Selgus	104
Pausid	106
Ajamõõt	107
Pais	107
Kuidas töötan välja oma ettekande?	110
Kuidas diskuteerida edukalt?	113
Publiku hindamine	116
Poliitiline ja rahvamajanduslik kõne	118
Pidukõne	119

Töökava

Esmaspäev	Teisipäev	Kesknädal
Neljapäev	Reede	Laupäev

